

Tartu Riiklik Ülikool
NSV Liidu ajaloo kateeder

MAI KRIKK
ajaloo osakonna V kursuse üliõpilane

Meetrikaraamatud
ajalooallikana

Räänemaa andmetel

DIPLOMITÖÖ

Juhendaja: dots. S. Vahtre

TRÜ NSV Liidu ajal. kat.

Inv. nr. 2272

TARTU 1971

antud töö esmajoones püvab vastata.

Töö koosneb kolmest peatükist. I peatüki juurdub üldvaate andmisega meeturaraamatate pidamise ajaloost. Põhivastus on suunatud II peatükile, kus kirjeldatakse lühemalt Lääremaa meeturaraamatuid. III peatükis on, arutades meeturaraamatute andmeid, uuritud abiellumisega seotud süžimusi kahe Lääremaa koguduse - Kaareel ja Kaapsalu.

Käesoleva töö koostamisel esines mitmeid raskusi, alustades materjali kogumisest ja lõpetades selle kirjaparemisega. Meeturaraamatute hulk, mis tuli läbi föötada, oli üsna suurem. Lääremaa maarend koosneb 18 kihelkonnast, liinaks seal Kaapsalu liin. Arhiivifondidest on alljärgnevat materjali kogumisel kasutatud järgmisi kogudusi ja nende meeturaraamatuid: Emmaste,¹ Kaapsalu,² Kanila,³ Kaareel,⁴ Kirbla,⁵ Kullamaa,⁶ Käina,⁷ Lihula.⁸

¹ Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarchiiv (ENSU RAAK),
f. 1238, nim. 1, rü. 3.

² Samas, f. 1239, nim. 1, rü. 23-26, nim. 2, rü. 1-4.

³ Samas, f. 1240, nim. 1, rü. 23-26, nim. 2, rü. 1-3.

⁴ Samas, f. 1241, nim. 1, rü. 29, 32, nim. 2, rü. 1-6.

⁵ Samas, f. 1242, nim. 2, rü. 1.

⁶ Samas, f. 1243, nim. 1, rü. 23-26, nim. 2, rü. 1-8.

⁷ Samas, f. 3171, nim. 1, rü. 1-4, nim. 2, rü. 1-6.

⁸ Samas, f. 1244, nim. 1, rü. 19-22.

Lääne-Nigula⁹, Martna¹⁰, Miheli¹¹, Märjamaa¹², Noaroot-
ri¹³, Pühelipa¹⁴, Reigi¹⁵, Ridala¹⁶, Vesbla¹⁷, Vigala¹⁸,
Voimni¹⁹. Nii kihelkondade, nagu ka mujal Eesti-ja
Liivimaa, on kirikuraamatuid kaastud jidama
A. saj. pool. Läänemaal on kirikuraamatute
pidamiseks asutud kõige varem Kagratalu, -1656. aastal.

ENSURAKA-ks on koondatud kõik kiriku-
ja meeturaraamatud kuni 1873. aastani. Kõik-
mad meeturaraamatud asuvad Tallinnas ENSU
Vabariikliku Perioodiseguantide Büroos.

Antud töö baseerub ainult ENSU RAKA materja-
lidel. Läänemaa meeturaraamatud puuduta-
vad, peamiselt talusalvast, kuna tege miton
maakihelkondadega.

⁹ ENSU RAKA, f. 1245, nim. 1, n. 80-81, nim. 2, n. 1-5.

¹⁰ Sama, f. 1246, nim. 1, n. 21-24.

¹¹ Sama, f. 1278, nim. 1, n. 39-86, nim. 2, n. 1-7.

¹² Sama, f. 1247, nim. 1, n. 27-30, nim. 2, n. 1-4.

¹³ Sama, f. 3169, nim. 1, n. 1-4, nim. 3, n. 1-4.

¹⁴ Sama, f. 3168, nim. 1, n. 1-4, nim. 2, n. 1-5.

¹⁵ Sama, f. 3170, nim. 1, n. 19-27.

¹⁶ Sama, f. 1249, nim. 1, n. 33-36, nim. 2, n. 1-5.

¹⁷ Sama, f. 1250, nim. 2, n. 1.

¹⁸ Sama, f. 1251, nim. 1, n. 27-30,
nim. 2, n. 1-2.

¹⁹ Sama, f. 1252, nim. 1, n. 1-4,
nim. 2, n. 1-5.

Hoopmatu on küll väike linn, kuid tema koguduse kuulub palju ümberkaudsete mõisate talupoegi. Läänemaa meetrikirjasaamatud säilidavad andmeid peamiselt talurahva kohta.

Lisaks arhiivifondidele on töö kirjutamisel kasutatud mitmeid trükis ilmunud materjale. Meetrikirjasaamatute pidamise ajaloolise ülevaate koostamisel on suurt abi osutanud baltisaksa ajaloouurija H. Bruiningi artikkel Lääne- ja Põhjalaanlaste kirikukirjasaamatustest,²⁰ „Arhiivinduse käsiraamatust“ Nigolas Loone artikkel „Eesti kirikute ja usuühingute arhiivid“,²¹ Põhjalikus allikmaterjaliks erutes „Täielik Vene seaduste kogu.“ Neis on peamiselt käsitletud 1832. a. Vene kirikuseadust, mis andis kirikuõpetajatele täpsed juhised, kuidas ja mida kanda meetrikirjasaamatustesse. Nigolas Loone oma artiklis annab ülevaate evangeliumi luteriusu kiriku kirikukirjasaamatute ajalooest Eestis.

Demograafia probleemidega on möödunud

²⁰ H. Bruining, Die älteren Kirchenbücher Livlands, Riga, 1898.

²¹ Arhiivinduse käsiraamat, toimetaja O. Liiv, Tartu, 1936.

²² Полное собрание законов Российской империи, собрание второе, том VIII, С.-П., 1833.

sajandi teinud poolt tegeleud mitmed balti-sakslased. Nendest on sünnkohal rasutatud P. Jordani²³ ja B. Körberi²⁴ töid. P. Jordan jälgib abiellumisi Eestis 24 aasta jooksul (1854-1877), B. Körber uurib rünni, abiellu ja rünnaga seotud küsimusi neljas Tartu maakondlikus aastas 1834-1859. Mõlemad autorid jõuavad küllaltki huvitavate järeldusteni, mis veel tänapäevalgi on arvestatavad. Käesolevale tööle andsid nad küll rohkem ruumavat kui konkreetset abi.

Andmeid elanike arvu kohta Eestimaa kubermendades oli väga raske saada. 1970. a. valmis S. Vahtril doktoriväitekirj, mis andis järelevalve kaitstud materjali.²⁵

Kogutud andmete ühnapärasimisel tekkis ootamatu raskesti peatuma raskus kujunema liiga mahukaks. Seetõttu tuli teostada rõõpmisi, sest rasutatud materjalid paarsid tunduvalt rohkem kui loo raamides võimalik kasutada oli.

²³ P. Jordan, Über die Eheschließungen in Estland im Verlaufe von 24 Jahren (1854-1877), Dorpat, 1879.

²⁴ B. Körber, Biostatistik der im dörpischen Kreis gelegenen Kirchspielen Ringen, Randen, Nüggen, Kamelecht in den Jahren 1834-1859, Dorpat, 1864.

²⁵ S. Vahtra, Hingeloendused Eestimaa kubermangus 1782-1858 ja nende andmed talurabvra ajaloo allikana, Tartu, 1970.

I peatükk

Kirikuraamatute ajalooest

Kõiki neid raamatuid, mida kirikutes on peetud, nimetatakse üldiselt kirikuraamatuteks. Nad sisaldavad väga mitmesuguseid andmeid. Põhiliselt leidub neis sünni, abiellu, ja surma-
meturad, armulaual ja luteriõige ja teiste kiriku
kiriku viisitajate protokolle, teateid kiriku
sisetulekutest ja välgamäärakutest.

Alates 1834. aastast ilmusid kantselisel spetsiaal-
raamatud, millest meturandmeid kajastavad
raamatud, mida on harvad nimetama meturand-
raamatuteks. Seega tuleb kuni 1834. aastani rääki-
tada mõistet kirikuraamatute meturand-
raamatuteks. Kuna käesolev
töö rohu ulatus, tepeleb ainult meturand-
raamatute kohta, seeläbi raamatud pole raskendatud. Ka-
rantsel on nii kirikuraamatute kui ka meturand-
raamatute mõisted.

Kirikuraamatud, mis enamasti 17. saj. omad teid
alustasid, võimaldavad meil jälgida muutusi luteri-
niste elus nõudunud rajanditel. Nende raama-
tute tee tänapäeva arhiividesse on elanud kerkimas.

Kõigepealt tuleb mainida seda, et mitte kõik kirikute ja kiriklike arutiste arhiivid pole teiviklikult säilinud. Katoliku ajast (Eesti ristiusustamisest kuni reformatsioonisajandini) on kirikuraamatud praktiliselt tundmata, sest need pole meie päevini jõudnud. Suur osa sellest on võetud, rüüstamisel, tulekahjudel. Väga palju kiriklike arutiste materjali on ruttunud eakätteni, kust nad hiljem on raatsi läinud.

Teatud osa kirikuarhiividest on viinud ajaloo käigus kaasa need riigid, kus Eesti territooriumil on võimutsevad.

Evangeeliumi-luteriuse kirikute arhiivimaterjalidest on kõige laiemalt ja sügavamalt tuntud meeturaraamatud, millesse kantud ränni, laulatus ja surmajuhud. Koguduselüükmete kohta sääraste järjekindlate perekonnaseisu muutuste registreerimine kirikuraamatuisena on tavaks saanud alles 16. sajandi algul evangeeliumi, pärast katoliku usutunnistuse kirikus.

Lüvi- ja Eesti maa kirikuraamatuid kuulub vanem rüüki katoliku kirikuli, nimelt vartureformatsiooni alguse Riia Jakob'i kogudusel, kus esinevad andmed rändinute ja laulatatute kohta

aastailt 1582-1621. Seal leidub nimesandeid ka Eesti ala talupoegade ja rodanite kohta. Praegu asub see vanim kõide Rootsi, Uppsala ülikooli raamatukogus.²⁶

Pohja-Eesti ratsus Rootsi valitsus kiriku raamatute pidamist üldiseks teha 1586. aastal. Siis andis piiskop Christian Agricola oma kirikusonalduse ja üldregistriiooni instruktiooni nõude, et iga kiriku juures peetakse nimestase ründide, abiellumiste ja surmajähtude kohta. Sisse tuli seada ka eriline personaalraamat kõigi koguduse liikmete kohta, kuhu tuli märkida nende kirikus täimised. Seda nõudmist rüüki ei täidetud. Järgmisel aastal nimel püüdi piiskop David Duberch kirikusregistriatsioonidega sisse seadada nn. kirikumatrikuleid, kuhu pidi koondatama kiriku kirjeldused, inventariandmed kiriku varade ja valdusõiguste kohta. Personaalandmeid neisse matrikuleisse ei kantud.²⁷

²⁶ Arhiivinduse käsiraamat, lk. 143.

²⁷ Sama, lk. 150.

Sõdade ja muude ebaregulaarse asja tõttu
katas ka nende matruksite senipärane pida-
mine. 1620. a. pidi kuberner Jakob de la
Gardie nõudma nende raamatute koostamist
Harju- ja Viimaa kihelkondades.

Sunduslikus teipi personaalandmetega siri-
kuraamatute pidamine alles 1686. a. Rootsi siri-
kuraades. Tegelikult on aga simeandide met-
riksate kohta elimas tunduwalt vähenemist ajast.
1959 a. ENSV RAKA-me tulnud materjalidest on
Valjala sünni, abiellu- ja surma metrika and-
meid leida juba 1590. a.

Varemast perioodist Põhja-Eestis on teatas
kantud metrikuraamatuisse teateid 1627. a.
Haapsalus 1656. a., Jüris 1657. a., Lõuna-Eestis
Rõuges 1661. a., vändras ja Mihelis 1679. a.,
Pilistvere ja Sangaste-Laantes 1685. a.²⁸

Kõigist elpool nimetatud aastavahetest on
näha, et siriuraamatuid ees metrika andu-
te simeandmiseks on mitmel pool peetud
juba enne 1686. a. Rootsi siriuraadest.

1668-1688. a. vahel teinud siriura-
amatuid võis mõjustada piirmap Ge-
zeliuse siriuraandis 1667. aastast,
mõis küll elujõudu ei saavutanud, kuid
süski tuntuks sai.²⁹

²⁸ Arhiivinduse käsiraamat, lk. 150.

²⁹ Saman.

Vastavalt sellele kirikukorraldusele nõuti pastoreid, et nad peavad sinne seadma raamatud, kuhu oleksid märgitud kõik ristitud lapid, laste vanemad ja vabariid, kõik pruutpaarid koos laulatamise ajaga, ja lõpuks kõik surinud-matmisel aeg, vanus, matusemaksu suurus.³⁰

Kõnelt selle kalvi alla jäävad kirikukorralduse põhjal on koostatud ka 1686. a. Rootsi kirikuseadus, mis kehtis Eesti 1833. a. astani. Antud kirikuseadusega on kiriku visiteerijad rohkustatud tutvuma ka kirikuraamatutega, millest peavad leiduma järgmised peatükid:³¹

1. kirikuvaranduste loetelu,
2. kiriku sisetulukute loend,
3. pastoraadi ja sellele kuuluvate maade inventar,
4. kiriku õistmete registri,
5. iga-aastased sisetulukute ja väljaminekute arved,
6. kroonika vihelaonna eritiste rändmiste kohta,
7. kirikusonventide otsused,
8. viitatriioonide aktid (tänavajana),

³⁰ Arhiivinduse käsi raamat, lk. 150.

³¹ Saman, lk. 151.

9. laulatute nimestik, kuhu on märgitud ka abiellunute vasemate nimed,
10. kõigi laste nimestik, sünni- ja sünnipäeva, sünnikohta, vasemate ja vaderite loendamisega,
11. surmude nimestik, lühikeste teadete ja nende elu, vanuse jms. kohta,
12. kogudusse juurde tulnud ja sealt lahkunute nimestik.

Kirikku kroonikaine tuli märkida suritod, õnnetused, ilmastiingimused, tulekahjud, loomulikult suuremad ajaloolised sündmused ja kirikuga tihedalt seotud faktid.

Tegelikult leidub meeturaamatutes aruvaldes kroonikalistes teadetes enamasti andmeid kiriku ühitamise ajaloo kohta. Eraldi koostatud kroonikad annavad aga rikkisema pildi nogu kihelkonna ja üegi kubermangu kohta.

Enamikus kirikuraamatuis leiame üldkaalukalt vaid personaalandmeid, kuna muude punktide täitmise on toimunud üksnes lühikeste sellekohaste märkustena.

Käesoleva töö" seisukohalt on aga kõige tähtsamad just sünni-, abiellu- ja surmamäärused registreeritud.

17. saj. lõpp, 18. saj. algus on eestile

raskeid olnud. Esimalt suus väljasaeg, siis Põhjarõda ja kate. Kõigi selle tõttu hävis palju kirikuasulikke. Mõnel pool ei jõutudki enne Põhjarõda Rootsi kirikusseadust täitma hakata, väga paljudel jahtudel aga katus neil aastail kirikusseaduste pidamiseks.

1739. a. uuendati Rootsi kirikusseadust. Nüüd nõuti ka, et iga rahvusest koguduste puhul inimesed oleksid rahvuse järgi pihkonudadesse jaotatud. (Sageli on seda juba varemgi tehtud, ka Lääne- ja mitmes kihelkonnas).

1832. a. Venel kirikusseadus muutis kirikusseaduste pidamise vormi ja korra põhjalikult. Ühes olulisemas nõudluses oli - kõigist sinexandest tuli igal aastal saata koopiad konsistoriumile. Siitpeale toimus kirikusseaduste pidamine kaheks exemplariks.

Sinexanded pidid toimuma kindla vormulari järgi. Sünninute ja rüütivate nimetikus märgiti (nõuadega) vanuse ja rüütimühepäev, kuu ja aasta, andmed vanemate ja vaderite kohta, lapse nimi, lõpus tähistati ära ka seaduslikud, mitteraduslikud, surmalt sünninud või enne rüütimist surnud lapsed soolult.

Omaste nimetis oli määratud kihlatute ja laulatute simeerijuhmises. Seda pidi täiendama erilise kronoloogilise laulatuste nimekirja.

Nimetusus sunnute kohta esimesid järgmised nõuded: sunnadaatum ja tund, vaimne kuupäev, sunnu nimi, seisus või amet, sünnikoht, vanus, sugu, perekonnanimi, sunna põhjus, üldised märkused.

Leisi- ja armulaualkäijate loendamises olid ette nähtud eraldi nimetised. Spetsiaalne lahter oli ka leisi-eadmiste kindamiseks.

Vene kirikusseades määrati aasta alguses 1. jaanuari. Paljud kirikuõpetajad kasutasid senini kiriklikku ajaarvamist, mille järgi aasta algas detsembris. Iga kirikusühelanna, tuli-õnne seada personaalselt, kuhu tuli märkida iga soojuseelise kohta: nimi, sugu, sünniaeg, sünnikoht, spetsiaalne sunnitus, leisi- ja armulaualkäimised, usu-kuulatus, kihelkonda tuler või sealte lahkumine. Veelrohkelt nõuti kiriku ja kihelkonna noorika pidamist.

(Kõik 1832. a. Vene kirikusseadust puudutavad andmed on võetud "Täielisest vene seaduste kogust."³²)

³² ИСЗ, собрание вѣдомств, том VIII, № 5870, л. 979-981.

15
Alates 1834. aastast ilmusid trükitud tabeli-
kujuised meetrikaaamatused. Absoluutses ena-
muses sisaldavad need ainult andmeid
sünni-, abiellu- ja surmameetrika kohta. Siit-
peale on kasutusel ka mõiste "meetrikaaamatused".

Oli möödunud juba sajandid sellist
ajat, kui esmasordelt alustati kirikusaamatus-
matute pidamist. Kogunenud oli palju mater-
jali, mis aga ajatundmatu hooldamise tõttu
võinuks hoopiski hävida. Oli tarvis asuda
 nende koondamist läbi viima.

Esimestena pöörasid kirikusaamatusetele
kui ajaloolistele tähelepanu balti-saksa-
lased. Oma sõnavõttudes rõhutasid nad vaja-
dust säilitada ja rohkem koguda teisi ole-
masolevad kirikusaamatused.

1881. a. tegi balti-saksa ajaloolane R. Klausmann
ettevande õpetatud Eesti Seltsis, kes ta peatus pide-
valt kirikusaamatusete ajaloo tund-
maõppimisel. 1897. a. tegi Liivimaa muistel-
koona arhiivi juhataja H. Bruisnaps ette-
vande Riias Venemaa Lääneprovintsi Aja-
loo ja Muinasteaduse Seltsis. Sama seltsi toime-
tites on tema sõnavõtt avaldatud, mis kuju-
tab endast ülevaadit Liivimaa varematest kir-
kusaamatusetest.

H. Bruisnaps viitab sellele, et kirikusaamatused
suhtuvad suurt abi kirikute ajaloo, genealoogia,

majanduslike ja mitmete teiste küsimuste uurimisele. Sestõttu hindas ta eriti kõrgelt kroonikaid.⁵³

Oma uurimuses Liivimaa vanematest kirikuraamatutest on H. Bruisinge püüdnud leida vastust küsimustele, kus ja millal võeti esimesena kasutusele kirikuraamatud milline on nende süü, kui palju on neid säilinud jne. Tema raamat jääb aga ühesülgseks ja faktiline materjali osas väheparakuvali.

Kuigi nimetatud balti-vaestlased hindasid kirikuraamatuid esmajoonel, kui riikliku ajaloos allikaid, aitavad nad süüsi palju rohkem selles, et meil on praegu võimalik kasutada sellisel hulgal koondatud kiriklike arhiivide materjali.

Laitem avalikus harkas pöörama suuremat tähelepanu kiriku dokumentidele. Selle finaali oli 1891. a. komisioonumi soovaldus koondada kogu Liivimaa kirikuraamatud Riiga.

Sel ei jäänud vasturajata. Riiga harkas kogunema üle kogu Liivimaa vanad kirikuraamatuid. Lisaks neile võeti Liivimaa süntelroona arhiivivastu ka mõnate, maaniri-

⁵³ H. Bruisinge, Die älteren Kirchenbücher, ex. 57.

kute jt. arhive. 1834 aastast alates koondati konsistooriumile saadetud teised eksemplarid Liviimaa ajaloolise maaarhiivi.

Eestimaa esas algas kiriku dokumentide ja kirikuraamatute koondamine veidi hiljem. 1909. a. pöördus Eestimaa rüütelsaadik konsistooriumi saudu rõigi nõguduste poole palvega koondada varemad kirikuraamatud kuni 1833. a. rüütelsaadik arhiivi. Täienduseks pidid tulema konsistooriumi uemate kirikuraamatute koopiad. Eestimaa rüütelsaadik arhiivi juhtis tol ajal ajaloolane pastor P. Osten. Saecun.³⁴

Rüütelsaadik polet nõgudud varemad kirikuraamatud jäid esialgu peatuma konsistooriumi.

Eestimaa esas kirikuraamatute koondamine ei õnnestunud nii hästi kui Liviimaal. Liviimaa pastoretele oli tehtud kohustusel anda varemad kirikuraamatud üle.

Rüütelsaadik arhiivide üleandmine Riigi Keraarhiivi esitus iseendast lihtsam, 1923. a. jõudis Eestimaa rüütelsaadik arhiiv Riigi Keraarhiivi,³⁵ Liviimaa kerti esas kirikuraamatud anti üle kodanliku kerti algusaastail.³⁶

³⁴ Arhiivinduse käsiraamat, lk. 17.

³⁵ Samas, lk. 28.

³⁶ Samas, lk. 152.

1931. a. andis konsultorium enamuse 1909. a. süntelronna peolt rinna koondatud vanematest kirikuraamatutest üle Tartusse Piigi Keskrahivi.

Nii asuvadki praeguse ENSU Riiklitsus Ajaloo Keskrahivis koondatult võrd vanemad Eesti kirikuraamatud alates 12. saj. kuni 1873. aastani. Ümrikjuhtudel ulatuvad meeturaraamatud kuni 20. sajandi rabe esimese aastakuümneri.

Tallinnas, Eesti NSU Vabariiklitsus Perioodhasekuartide Büroos asuvad meeturaraamatute teised exemplarid alates 1874. aastast. Seal on tihti tarvis väljastada teateid ja muid andmeid veel elavate inimeste kohta.

Pärast seda, kui kirikuraamatud olid koondatud arhivi, seisis eh nende renaldamine. Kodanlikul ajal olid kirikuraamatud vastu võetud kollektiivisidena. Palju materjali oli hävinud sõdade ja tulekahjude ajal, muist olid kaotri läinud jne.

Peale 1951. aastat on mitmel korral saadud juurde uusi kirikute arhive.

Saksa okupatsiooni ajal tabeti kirikuraamatuid viia Saksamaale. Tallinnas oli sadamasse toodud 20 kasti arhiivimaterjali, mis ootariid ära viimist. Õanem ei jõutud neid ära viia ja peagi toodi need ära

sündinute, abiellunute ja surmude kohta.³²
 Simecannete nõuded vastavad praegu täielikult 1832. a. Vene riivuseadusele. Meie ellunute puhul on rüa nõutav ka vanuse, tunnustajate ja laulataja nime määrimine, summa meetrika, tuli sisse kanda pühitsetaja ja armulauaandja nimi. Oma pärase on see, et iga simecande peab varmuks oma allkirjaga tõestama.

Apostliku-õigeusu koguduste meetrika-raamatud koondati enamuses juba sodaliksul ajal. Nõuakogude võime aastast on vaid aruandid kirikute arhiivi jaunde tulnud. Kiliugi-Nõmme, Saduküla jt.

Apostliku-õigeusu kirikute meetrika-raamatuid on tunduvalt vähem kui ewangeliumi-luteri usu kogudustel. Erilises on apostliku-õigeusu kogudused teinud raski rüandit hiljem kui aruti pidama kirikuraamatuid ewangeliumi-luteri usu kirikute. Teinon on neid kogudusi olaud ka hulga väiksemal arvel.

Kirik- ja meetrika-raamatute üldarv kohta ENSU RAKA. on raski ülvandit saada. Need raamatud on arhiivi tullnud kog

³² Arhiivaduse käsiraamat, lk. 158.

teinte kirjalike dokumentidega, esaldi arves-
tust rendi kohta pole peetud. Üldasi on või-
malis teada saada vaid ühikute koguste
kaupa nimistute järgi, kuid see on väga
aeganõudev töö.

II peatükk

Läänemaa meetrikaraamatud

Enamus läänemaa kihelkondade meetrikaraamatuid algavad 17. saj. lõpul või 18. saj. alguses. Kuna käsitletavate allikmaterjalide hulk on küllalt väike, pole siinkohal võimalik peatuda pikemalt läänemaa kirikute ja kihelkondade ajalool.

Kui aruda lähemalt vaatlema esinevate kihelkondade meetrikaraamatuid, siis võiks kõige esmalt lähemalt ülevaadata kaarne meetrikaraamatuid. Selles kihelkonnas on rippkandeid kõige tüüpilisemal viisil tehtud.

ENSU RAKA-s on kaarne kihelkonnast elimas 10 meetrikaraamatut, mis ulatuvad aastaste 1685-1873. Peals rühm; abide; ja rühmametrika on rühmadel ka armulaualkõrs ja test, kirikuvisitatsioonidest. Esineb ka ühikuid kaarne raamatuid.

Sünnimeetrika algab 1685. aastast. Üles on märgitud sündimise aasta ja kuupäev, millal laps sündis; lapse nimi, isa nimi, sünnikoht, vanemid ja nende elukoht. Mõnikord puudub

määrus selle kohta, kas vastründinu on poiss või tüdruk, seda tuleb nime järgi otsustada. Ema nime ei ole esialgu märgitud. Kuigi sündakandid on rahvus - saksa ja ladinna - süüsi on märgata ka naisnimeid eestikeelseid lühendeid, näiteks d. laps.

1747-48. a. alates on juba ka ema nime sisse kantud. On koostatud tabel, kuhu on kantud küi sünni - küi sünnimärkkuupäev, isa ja ema nimed, vanderite puhul mõnikord ka nende amet. Vallkassakirjelduses on ainult ema märgitud, aruhoone ka amatanud. 19. saj. algul on kogu pööran sünnimärgid sisse kantud lastele märgitud sünnijärgse, kuid sünnimärgid ei ole.

Sünnimeetrikas on ka märgitud see aasta, millal keegi kihelkonnast lahkus, sest sin anti lahkujale kaasa sünnimärgid.

1830-1833. a. sünnimeetrikas on nagu varemgi 1834. a. tabeli kujuliste meetrikasraamatute. Kirikuõpetaja poolt koostatud tabeline on põised ja tüdrukud eraldi sisse kantud. Iga lehekülje lõpus on kokkuvõtte soolise sündimuse kohta. Surnult sündinuid ja häda sünnimärgid pole sisse kantud.

1834. a. sünnimeetrikas nõuab järgmisi andmeid: järjekorra number, sünnikuupäev ja kellaaeg, sünnimärgi kuupäev, sugu, vanemad, isa, sünnikoht, sünnimärgi koht, kas vastründinu on vabastatav või vabastatud, surnult sündinud või enne sünnimärgi sisse kantud. Lehekülje all on tehtud kokkuvõtte.

vanemate puhul on märgitud, kas nad on. Torvab silma, et amet on enamasti mõisnikkondadele märgitud. Küi sünnimärgid on teostatud

estlased kodus, on need järelikult kädasüstimised
 olnud. Briti palju kädasütimisi on olnud 1844-1853.a.

Kõiki surmalt sündinuid ei ole sünniregist-
 rist alati läbi kantud, vaid need on viidud rohe
 surmaregistrisse. Esineb ka vastupidiseid juhtumisi.

Aasta lõpul on kirjutaja tasaliselt ter-
 nud kokkuvõtte: kui palju lapsi sooliselt sündis,
 kui palju surmalt, kui palju vallaslapsi. Aasta
 algab 1. jaanuariga, kuid mõnikord on eelmine aasta
 detsembris jäänud mõned sündinud isegi märkimata
 ja siis on need kantud järgneva aasta algusesse.

Abielumesturaxa andmed on kõige raskimad.
 Algab ta 1685. aastast. Pruutpaaride kohta saame
 teada nende nimed, elusaaja ja abiellumise aja.
 Ühikjuhtudel on märgitud ka amet või perekonna-
 seis. Mõne erakorralisema pruutpaari kohta on
 küll veidi suurem reletus - ühe peigmehe puhul
 on selline sisetanne: „Persia maa mees Simo
 ning Tutti mõisa rullane.“ Üldiselt põlvnevad ema-
 vahel sisetannetes kolm keelt - sama, ladiina ja
 eesti keel. Jällegi on need mõnainimised, kui peigul
 või pruudil on amet märgitud. Põhiliselt esinevad
 määrustena kutsan, koor, körtõnne, mõisa tallipois,
 mõisa toopois, rätsep, tütar, mölder, teenija (ümbrastaja).

Abielumesturaxas ei too 1834. a. meeturaxasammutud
 midagi uut. Pole enam märgitud abiellujate ame-
 tit või sotsiaalsed kuuluvust, on vaid nimed,
 abiellumise aeg ja elusaaja.

Ka nammametrika algab 1685. a. Sisseanded on kuidagi poolikud ja lühikesed. Enimtel aastatel on sisse märgitud nimi, elukoht ja matmise kuupäev. Eesti kuli mõju on tugev. Sõnad poeg, laps, naine esinevad kind sarnas, kind eesti keeles. Kohanimede puhul on märgata eestipäraseid käändelõppusid. Aastas on vaid 4-6 nammajuhku. Arvatavasti ei ole kõigi surmuid sisse kantud või pole kõik kirjalikult mäletud. 1699. a. peale andmed täpsustuvad, suremus on 1696-106 inimest, 1697- 229 inimest, kuid neil aastail oli Eesti suures näljahäda.

1712. a. kui uus pastor on tulnud, on lastele ja väga vanadele märgitud ka vanus. 1717. a. alates on sisseanded ka surmelt ründunud laste kohta.

1751-1782. a. on eesti ja sama piktraonad saadeti sisse kantud. Kuigi nüüd on kasutusel järjekorra numbrid, pole andmeid surma kuupäeva, surma põhjuse ja vanuse kohta, samuti ei tea me midagi surma sotsiaalsest päritolust või ametist.

Suomakuupäev ilmub metrikassee alles 1830. a. Siiet leiame ka laste surma põhjuse.

1834. a. metrikasaamatuis on nammametrikassee vaja teha järgmised sisseanded: järjekorra number, surma kuupäev ja kellaaeg, matmise kuupäev, nimi, viirus või amet, rünnakoht, vanus, sugu, perekonnanime, surma põhjus. Tegelikult pole viirus ja ameti kohta midagi märgitud, sest tegemist on enamasti taluinimestega.

Karuse metrikasaamatud lõpevad 1873. aastaga.

Ridala kihelkonna kohta on 9 meetrika saamatud aastast 1683-1874. Peale sünni, nime ja abielumetrixa on ka rüü viisitatsiooniprotooll, teeni- ja asmulauad rüü-
jate nimetised. Kõik säilitusühikud peale ühe (aastast 1729-1766) on hästi säilinud, täiesti kergesti loetav.

Sünnimetrixa on rüü kanded esialgu tehtud vaid teevete aastate ulatuses, kuid 1690. a. on juba näi rüü-
mine kuupäev kui ka ema nimi olemas. Paar aastat hiljem on järjekindlalt kantud rüü ka rüüni kuupäev.
Deheerülje all on tehtud korrapärase rüüitud loetel.

1729-1765 a. on sünnimetrixa ainult poisiid kantud. Viisitatsiooniprotoollis on selline fakt hõlpsa möö-
tetud. Selle perioodi rüü kanded on kuidagi ühekülgred-
on vaid rüüni kuupäev, lapse nimi, isa nimi ja elukoht.
Süükanakter on sama kule rõval ka esik. k. mõju
mängata. Kirikuõpetajad, õllepidvaid rühed, esiklastep,
kasutavad itaenelt alateadlikult esik. k. sõnu ja lühen-
deid. Alles 18. saj. lõpul on sünnimetrixa kantud mi-
temad kuupäevad, mõlemad vanemad ja vadedid. Vase-
mate ja vadeite puhul ametit või reigust pole, kuid
sääslastel on küll rei ka märgitud.

1834. aastast järgneb tüüpiline tabelmetrixa,
mü on küll rõhutatult täidetud, kuid näites
varemate ja vadeite kohta pole peale nimele
midagi võimalik teada.

Abielumetrixa andmed on esialgu hoopis puu-
dulikud. ainult aasta ja nime. 1713. a. peale võija
tühikuse perioodi jooksul on nü kuupäevad küi
isanimed ja elukohtad antud. Võib öelda, et enamuse
on 18. saj. jooksul abielumetrixa kantud vaid

abiellunud aastate ulatuses, kuupäevad puuduvad. Oletused päraneb 19. saj. algusest, kuid iseenesest jäävad abiellumetrixa andmed kuuni lõpuni nappideks.

Summametrixa simester raamatute on summed ka ainekult aasta ulatuses risti kantud. Lühem aastal on veel nimi ja elukoht. Naiste ja laste puhul puudub sageli nende enda nimi. Summelt ründinud lapsed on samuti summametrixast läbi kantud.

1729. a. alates on olemas nii summa kui matmisit kuupäev, vanus, perekonnanime, ka summa on laps või täiskasvanu. 1769. a. itanub väikelastel ka juba summa põhjuse märkimine.

1834. a. metrixa raamatuis on tabelis lühikesed üldiste märkuste jaoks. Ridadeks on seda tehti kasutatud. Kuna Ridadeks on meeleärne rühelkonnad, siis erineb seal väga palju õrretus, juhtumeid- uppumine, kilmumise jne. Üldiste märkuste lühikesed on kantud teated selliste summate kohta, kes on pärit teistest kihelkondadest, nagu näiteks Kurjused, nõdraamehed j.t. Lähemad andmed summate vabariikse kuuluvuse või ameti kohta puuduvad, on märgitud vaid nimed.

Martha kirikus metrixa raamatuid on 4-aastast 1834-1873. Need on tüüpilised tabelikujuksed trükitud metrixad. Peale sündni-, abiellu- ja summametrixa neis muud andmeid pole.

Simesterandid on ainekult sama keele, summa- ja sündnimeetrixa, pole soolint avastusteraldi peetud, on ühtne jookse avastus. 1864. a. alates on juba

tehtud aartakokkuvõtted, kui palju lapsi sooliseelt ründis, palju neist on vallaslapsed. Summalt ründinute kohta pole kokkuvõtet tehtud, kuid need on kantud läbi nii rünni- kui surmametturast. Sünnimetturast esineb palju hädaütemisi.

Abielumetturast ründab peale järjekena nimekirjadel nimelid, elukohti ja laulatamise kuupäeva. Üheski kolmest metturast pole võimalik saada teateid isikute ameti jms. kohta. Kuna Martna kihelkonnast varasema perioodi kohta metturaraamatud puuduvad, siis jääb ülevaade poolikuks ja külvaks.

Lihula - Kirbla kihelkonda loetakse 1728. a. peale kahe kihelkonnaks, sest sel ajal alatas on neil ühine kirikuõpetaja. Ka era metturaraamatuid on ühised.

Kirbla kihelkonnas kohta on olemas vaid üheksa metturaraamat, kuid peale selle on veel rüütite ja surmate nimistud. Metturaraamat on 1764-1755. a. kohta.

Sünnimetturaste on kantud- rünni- ja rütmise kuupäev, elukoht, lapse nimi, isa ja ema nimeid, vanderid. Saks ja eesti pehtsoonad on eraldi. Stõhikond on vanderitex, sakslased, seega on lapse vanemad mõisatunijad. Järjekorras numbreid rütmise kantata, kuid koolopul on tehtud reasuvõtte rütmite lante arvust.

1783. a. alatas on märgitud, kui palju lapsi üldse ründis, seega on süa hulka haaratud ka seltsult ründinud, 1783. a. aga liinaks veel ka Lihula kihelkonnas ründinud lapsed. Nüüd on täpselt eral-

datud, kui palju poime ja kui palju tüdrukuid üldse sündis, kui palju neist on surmelt sündinuid. Sellise rekorderite varikerub - raud on maal roos, rassa ja talulapid, need tühtitud lapid roos surmelt sündinutega. Sünnimeetrika järgi otsustades on Kirbla kihelkonnas 1925. a. väga raske olnud. Lihula ja Kirbla kihelkonnas on sel aastal sündinud 157 last, suri 156.

Abielumeetrikas on elsti keele mõju eriti tugev. Nimele, kuupäevadele ja eluohale lisaks on ka antud peigmehe amet või seisus, muudis tunduvalt harvemini.

Survametrika andmed on suhteliselt põhjalikud - surma-kuupäev, matmine kuupäev, eluohk, vanus, surma põhjus. Peamisteks haigusteks on eland rõnged, rinnahaigus, kõhutõbi, palavik, tüüfus, kopsupõletik, vähi, leetrid, sarlaid jne. Haiguste üle on vaid väliste tunnuste järgi otsustatud. Sisse on kaantud peamiselt mõned erandlikud juhud - üle 90-aastaselt surnud naise kohta on kirjutatud, et ta oli elanud abielus 30 aastat, lesk 42 aastat, tal oli 163 last ja ületulijat, kellest oli elus 112.

Iga aasta lõpul on tehtud rekorderite, kui palju mehi, naine ja lapsi on surnud. Meetrikaandmetel selgub, et inimesed on elanud küllaltki vanas - vanuseskohtame surma vanusena 69, 72, 75, 79 aastat. Samas aga päitab teravalt silma väikelaste massilise suremus.

Sunnute nimistud³⁸ sünnivad samu andmeid
 mis 1834. a. meetrikaamatuses summaarsete. Ni-
 mistud on aastast 1875-1925. Üldmäärustena on ka-
 matmäärused sine kantud. 1893-a. tuli korraldus-
 korda asjaajamise dokumendid tuleb teha vene keeles.
 1893-1906. a. on sisseanded paralleelselt kahe kee-
 les - vene ja sama keeles. 1909-1918. a. on sisseanded
 puudu, siis edaspidi erinevad need aga eesti keeles.

Sündinute ja sündinute nimistud³⁹ on 1875-1921. a.
 Tõendatud tabelite alusel on ka 1834. a. sündinute nimistud.
 1893-1906. a. on andmed kahe keeles, 1909-1918. a.
 on puudu. 1919-1921 on läbiiregi vene ja eesti keel.
 Kuude eras peh kronoloogiasse, ka on ulmäärustena
 ta sündinuid märgitud uue aasta algusesse. Määrustena
 sisuvad: sisseanne sündimise, hädasündimise, sisseantud
 sündinud. Ristimise läbiiraja on alati nimetatud - kas
 kindelõpetaja, abiõpetaja, rüütel, kodumeister.

1902-1921. a. sündinute ja sündinute nimistu on
 ühne poolik. Vaheljal on rida aastaid märgimata
 jäänud, sündinute registreerimise hulgas on summaarsete and-
 meid, terved eheajalised sisseanded on maha tõmmatud.

Lihula ja Kiisla kogudustel on ühised meetrikaa-
 matud 1834-1873. a. kohta. Neid on kokku neli.
 Sisseanded on tavalised. Eesti ja sama keel on läbiiregi,
 meetrikaarse kantud ühiste sõltumatu keeluse, ameti-
 jms. märkimisega on kuudagi korraldustel olnud.
 Üldiselt on aga meetrikaamatusis sisseanded korralikud.

³⁸ ENSU RAKA, Y. 1242, nim. 1, n. 7-8.
³⁹ ENSU RAKA, Y. 1242, nim. 1, n. 1-2.

Lihula ja Kirbla kihelkondadel on ka ühine rüh-
 ditute ja ristitute nimistu⁴⁰ 1694-1833. a. Tegelikult
 on sisseanded rühmitute ja ristitute kohta ainult
 1770. a. edasi on aga leivilaste nimekirjad. Antud
 nimistu kujutab endast rohkem personaalsaamatut.
 Sisseanded on tehtud perede saupa r.t. mõis, küla ja
 rüü talupere. Näiteks on märgitud peremehe rühmi-
 aasta, kuus, rüü tema naine oma. Näitel aga puu-
 duvad sageli rüü rühmi aasta kuus-ka kuus. Lastel
 meest on täpselt elmas nimetatud andmed. Perede
 juunde on kantud ka sulased ja valadikud, aga
 kus algab või lõpeb number neist, on raske määra-
 ta. Kui keegi personaal liikmetest on jäänud ter-
 sest kihelkonnast, siis on ka see märgitud.

Nimistu lõpus on leivilaste nimekirjad.

Hanilat ja Varblat on ka loetud kaasa ki-
 helkonnas. Aastast 1760. on neil ühine kirikuõpe-
 taja. Tegelikult on neil ka omaette kirik ja par-
 tesaat elmas.

Hanila kihelkonnast on ENSU RAKA-S 7 met-
 rikaamatut 1690-1873. a. Lühike metrikaandur-
 tele on leivil- ja armulaval kuisjate nimetised kasasa-
 matuid.

Sünnimeetrika algab 1690. a. Sissekanne on
 omapärane jutustav stiil. Antud on: sünni ja rüütime
 kuupäev, isa nimi, elusaht, vaderid koos elusahtka ni-
 metamisega. Aasta algab reid detsembris, reid, kuu ja päev.

⁴⁰ ENSU RAKA, f. 1244, nim. 1, n. 23.

Saksa ja eesti pihtkonnad on eraldi riigi kantud. Eesti pihtkonnas on andmed puudu 1698-1700. a. kohta.

1707. a. kuni 1749. a. on sündinud, ja ristitud lasted märgitud külade kaupa, saksa pihtkonna aadli-lapsed mõnate kaupa. 1713. a. on eestlasi puudutavad riisikanded kuni 1749. a. veidi ranges eesti keeles. Kogu selle perioodi jooksul pole antud ema nime, isa ja vade-rite ametit või reisi. Alates 1750. a. ilmub ema nimi ja 19. saj. algul esineb arukava varemate ja vade-rite pu- hul nende ameti määrimist.

Alates 1834. a. on riisikanded korrektsed, järjekind- lad, kuid varematel ja vade-ritel on vaid nimed. Karta lõpul on tehtud sündinud, ja ristitud lastest korr- võtted. 1834. a. alates on Hanila ja Varbla riisikanded ühes meistrisaraamatutes, kuid mitte täpselt. Varblas on risti- müsi enamasti röstes või kiriku vöösmüüdes teostatud, Han- tilas aga pastori üle.

19. saj. esimesel mõnel aastal, juhul on olemas isa või vade-rite amet, kuid need on ka rohkem käsitöölised jms. - tüli, xpp, möldur, kirjutoja, reel- meister, rutsar.

Abielumestrua algab 1697. aastaga. Riisikanded on külade kaupa. Priitpaarid on antud ka isa ni- me järgi, lüüks märuus-sula re, kuni ja, last, vööra- tütar jt. (Need sõnad on mestruas eesti keeles). Puudu on aastad 1707-1712. 1750. a. kaavad riisikanded külade kaupa. Eestlaste puhul on esinevad riisikand- ded. 19. saj. algul vähenevad notriatset kuuluvast või ametit tähtsavad märuused, kuna 1834-1873. a. esinevad arukel nimed. Mõnes säilitusühitus on

abielumestriksa pealkirjaga kihlatute, mahaaruulutatute ja laulatatute registre, kuid tegelikult esinevad seal vaid laulatamise kuupäevad.

Suimameestriksa algab 1690. a. ka rüh on sissekanded külade kaupa, kus on lisaks veel nimi ja matmine kuupäev. 1692. a. on pikemad andmed - surma kuupäev, vanus, surma põhjus, lüaanduvad. Sinekasnetel on jätustan toon ja vanadete inimestele on juurde lisatud, mitu aastat ta abielus on elanud, ja mitu korda abielus, kui palju lapsi omab, ja kui palju neist veel elus on. Sellised pikemad rühkanded ulatuvad 1714. aastani. Kui vanust täpselt aastates pole antud, siis esinevad sellised umbraanded vihkjed - vana mees, väga vana naine jms.

1805-1833. a. on karutusel tabel, mis sisaldab peaaegu kõiki 1834. a. trükitud tabeli nõudmisi. Kõige pärast sündi surnud lastel pole surma põhjust märgitud, küll aga vanematel lastel ja täiskasvanutel.

1834-1835. a. jooksul on surma puhul märgitud ka tema amet või vabataoline kuuluva, kuid see kaob peagi, 19. saj. usul esinevad vaid nimed. Samast ajast on hakatud toetama korporeid Harila ja Varbla kohta eraldi - kui palju meessoost, kui palju naissoost. Õnnetusjuhtumid jms. on vaid ära nimetatud, pikemat selitust pole. Kõik muud nõutavad lahtsrid on neis meeturaraamatuis koolikalt täidatud.

Varbla kihelkonnast on vaid üksainus meeturaraamat, aastast 1745-1793. See säilitusühik

on küskust saanud ja aja ees kuleunud.

Sünnimeetrika algab 1745. aastast. Kuupäevad on kaheksandse kalendri abil märgitud - enamalt ilmalik ja siis võimaluse korral notud ka mingi kirikliku püha või tähtpäevaga. Andmed on peaaegu et täielikud - sünni- ja rütmikuupäev, isa ja ema nimi (ilal amet), elukoht, vasedid - elukoht ja amet. Sisearannetel on omapärane jütustan toon. 1748-1758. a. puudub kahepeal sünnikuupäev, kuid siis ilmalik taas. Sünnimeetrika lõpeb 1792. a. moodustab arvad täielikust 2/3.

Abielumeetrika on 1745-1793. a. kaardusel on enamasti kiriklikud kuupäevad. Pruutpaari puhul on märgitud, kelle poeg, kelle tütar, kelle lisa või kasulaps. Sellised märkused nagu sulane, teenija jms. esinevad harva.

Survammeetrika algab 1745. a. Väikelastel on vanus märgitud, vanematel enemetel esineb vanuse märkimine alles järjekärgel aastal. Ka rüh on andmed abiellu elumise, laste arvu ja muude taoliste iseloomulike joonte kohta. Alates 1752. a. esineb pidevalt ka surma põhjuse nimetamist. On kaardatud järjekorras numbreid, kuid sooliselt eraldi arvestust pole peetud. Lask ja saasa kuul on läbimesi simekannetes. Survammeetrika lõpeb 1792. a.

Vigala kihelkonnas on meetrikasama matuid pidama haratud 1786. a. Kõrnu on 6 meetrikasama matut. Kõrnu ki meetrikaga esineb rüh ka luri laste nime rüh.

1786-1833. a. on eesti ja saksa pihtkonnad eraldi riisi kaan-
tud.

Eesti pihtkonna sünnimeetuse algab 1786. a. Üles on mää-
gitud järjekorras nimes, lapse nimi, sünni ja rütmise
kuupäev, isa ja ema nimed. Sinekanded on vanamehed,
kuid 1824. a. on juba märgata tugavat eesti keele mõju.
Saksa pihtkonna sünnimeetuse algab 1787. a. Andmed va-
nemate ja vadekite kohta on täielikumad kui eesti
pihtkonnas. Amet isal ja vadekil on peaaegu alati
juurde märgitud. Tegemist on enamasti saksa kääritöö-
lütoga.

Ka vallaslaste sünnimeetuse algab 1787. a. Seda
on eraldi peetud. Sine on kantud ka rütmimaksu
numbr. Isa kohta mingeid andmeid pole.

1828-1834. aastani on niilegi pärasit kasutunud eland
kirikuaastad. 1834. a. alates sünnimeetuses mingeid
lähemaid teateid vanematest ja vadekitest peale ni-
mede pole. Aasta lõpul on kõik sündinud - soolised,
nadeslised, vallaslapsed - korra võetud. Nimesid
esinevad nagu tavaliselt talunimedena, harvematel
juhtudel ka perekonnanimedena. Tundub, et vade-
kil on perekonnanimi ragedamini esinen kui
vanematel.

Abielumeetused on ka pihtkondade kaupa pee-
tud. Eesti pihtkond algab 1786. aastast. Pruudid
ja peigmehele on isa nime kõval antud ka ema
nimi. Perekonnanime kohta esialb märkus - lüh. Saksa
pihtkond algab 1787. aastast, saksa kääritöö-
lütel on amet tihti juurde märgitud.

Uutes meetusesaamatutes alates 1834. a. on

eestlased ja sakslased läbisegi sisse kantud, kuid peale nimele on harva midagi täiendavat lisatud. 1864. aastast on aga abielumestriksse juba rohkem lipnamud selliseid märke, nagu näiter, soldat, allohvitseri, vätümanlane.

Susnamestriks algab 1786. a. Ka sün on pihtkonnad eraldi; susma ja matmise kuupäeva, nime, haiguse rõval on ka vanus antud. Vigala susnamestriks on üht väheleid 18. saj. lõpu meetriksid, kus rii järjekindlalt on märgitud vanus, haigus, susma ja matmise kuupäev.

Alates 1834. a. on sageli märgitud õrretu juhtu- meid. Koos susma põhjuse pikema kirjeldamisega on ka vastavate instantside otsus, matmise kohta - kas mätta kirjalikult, jumalateenistusega, ja kuhu mätta. Aasta lõpul on tehtud kokkuvõtte susnutest - kui pal- ju susi mehi, kui palju susi naisi.

Häsjamaa kihelkonnast on olnud ENSU KAKA-3 smet- rikasamatut, perioodit 1715- 1873. Linnas meetriksile on sün ka kuilaste nimekirjad.

Sünnimeetriks algab 1715. a. Esimeste simekannete tint on tuhmunud, tekst on halvasti loetan. Termi-rid üm, ema, laps - on ladina keeles. Kuupäevadest on antud ristimise kuupäev. Vanemate ja vadesite puhul on eluaast ka märgitud. Pastor on näivadesite määrämisel ka- sutanud rõhu näie, Wert, kuid mõnel rõval ge- gi moor. Alates 1719. a. paari aasta jooksul on tehtud ka kokkuvõtteid - kui palju sündis talu- lapsi, kui palju sakslaste lapsi, kui palju teisest kihelkonnast.

Kuna järjekorra numbrit ei kasutata, aasta-korrektureid ka pole, on esimesel pilgul raske ülevaadet saada.

Alates 1738. a. ilmub sünnikumpäev, kuid nagu vasterkaalukes vähenevad andmed vadevite kohta. Kuigi sisekanded on kõik saksa keeles, ühised sõnad, nagu näiteks poeg, tütar, naine, sulane, köitmine, mõisapoisid jt. reedavad kindlusepõhjal endalegi määramatuse, jäänud eestikeelseid sisekandeid.

1746. a. alates on eesti ja saksa pihvkonnad eraldi.

1747-1753. a. on peetud eraldi valla laste sünnimeetrikat. Arvataw isa on ka üles märgitud nimega amet kui ka elukoht.

1776. a. on kaetud kasutama järjekorra numbreid. Sooline erinevus märgimises, on poiste number punase tindiga kirjutatud või on sellele punane joon alla tõmmatud.

Kuigi eesti ja saksa pihvkonnad on eraldi, esineb eesti pihvkonnas palju saksa nimega inimesi. Need on nn. vabad mehed - Freierl. Nemed on juba pärisnimelega, kuna talupojad on endiselt nimetatud talude järgi.

1823-1833. a. meetrikas on ühel lehel koos kaasa koopia vastandlikku registreerimise ja summa meetrika. 1833. a. lõpul on tehtud täielik sünni- ja registreerimise tabel, kus on märgitud ka kellaajad, määrus selle kohta, kas laps on seaduslik või valla laps, surnult sündinud või enne registreerimist surnud. Vanemate kohta on ka pikemad andmed. Alasta lõpus on sooline korrektureid sündinust. Ka see on eraldi toodud, kui palju kasinuid ja valla lapsi

on ründinud. 1834. a. alates on sübnimeetrua andmed muidugi põhjalikumad. Vanematel ja vadritel on ka amet märgitud. Vallasemade kohta on pite-
mad reletused - ühe puhul oli öeldud, et ema pole veel leerüki käinud.

Abielumeeetrua algab 1715. a. Esialgu on vaid aasta jooksul abiellunud, kuupäevi pole. Puutpaarid on antud nä nime ja eluraha saudu. Paas antat hil-
jem on andmed tundwalt paremad - kuupäevad, per-
koanaseis, amet. Järijooma numbreid ega koaruvõtteid pole karutatud. 1742. a. alates pikema perioodi jooksul on kuupäevad notud kirjalike tähtpäevadega. Simekanded sel ajal on selges eesti keeles. 1781. a. peale on eesti ja saksa pihtronnad esaldi. Ja järgmi-
nest aastast alates on koos nii eestluse kui laula-
tamise kuupäev. Siis teatb pikem vahealg simekante-
tes eesti pihtronnas 1791 - 1822, saksa pihtronnas
1791 - 1813. a.

Alates 1834. a. abielumeeetruast on süni märgi-
tud ka abiellunute amet või sotsiaalne kuuluvus,
kuid paaril viimanel aastarümmel need vähenesid
ja kaovad hoopis.

Suunameeetrua on esialgu ilma kuupäevadeta. 1716-1717 ilmuvad juba süüma- ja matimise kuupäevad koos suunapühjuse nimetamisega. Jäab mulje, et vanust on tihedamini märgitud kui suunapühjusest. Aastail 1775-1777 on pastor karutatud suunakuupäevade simekirjutamisel kummalist moodust. koos kalendrikuupäevadega simekad ka planeetide astronoomilised märgid.

1873-1897 on korruvõtted maetute, meetrüa-
 raamatulõpuri- kui palju korru, meli, nõi, sunnult
 ründitud lapsi jms. Surnute vanus on jagatud grup-
 pidesse - alla aasta, 10-15. a, jms, kuid neid
 pole täpselt täidetud. Suurameetrika algas 1834. a.
 on tavaline. Surnu amet või vobriatsele kuulun-
 us pole alati nimetatud. Üldistes märkustes on
 pikemalt kirjutatud õnnetus- ja vägivaldse surma
 juhtudest. Ka mõned omapärasemad näited on
 üldistes märkustes pikemalt. 1859. a. suri keegi 82.
 aastane vallaline naine, kellel oli 7 valla last.
 Teistest kihelkondadest pärit olvad surnud, kirikuval-
 ved jms. on ka üldistes märkustest läbi kantud.
 1861-1873. a. on iga lühematle all ja aasta lõpul
 surnutest tehtud soolised korruvõtted.

Kullamaa meetrikaraamatuid on 12 - aastast
 1690-1873. Meetrikandmeid liinid on keis, leuvis- ja
 armulauakäijate nimekirja, kroonikalise ilmega and-
 meid, inventarirahistuid.

Kuna eesti ja saksa pihtronnad on eraldi, siis
 algab eesti pihtronna rühnimetrika 1690. a, sak-
 sa pihtronnas 1692. a.

1698. a. sisevad, juba lapse ründimise kuupäev
 ja kellaaegki, kuid tavalisem on rütmisekuupäev.
 Vanemate ja vadevite esm on püüdnud vaid nime-
 de mainimisega, iga aasta lõpul on tehtud vas-
 tavad korruvõtted.

Sajandi vahetusel on ema nimi ja rüh-
 nikuupäev taas unustuse jäetud. 1710 a. male on
 kuupäevad kirjutatud. Ka nimega kaasneb
 ameti või seisuse märkimine.

Vallaslaste sünnimeetrid on eraldi peetud. Ema kohta on andmed pikemad, ka isa nimi on märgitud. Sisseanded on ka süttimis maksu suurus ja tasumise kohta. 18. saj. keskpaigas on sünnimeetrid näha, juba mõlemaid kuupäevi ja mõlemate vanemate nimed.

Alates 1834. a. on Püssalu kogudus eraldi filiaalina kullamaa meetridaamatuine kantud. Nüüdsest peale pole ei isa ega vadezeit ametid jms. märgitud, ema puhul on aga alati kirjutatud, kelle tütar ta on. Aasta lõpul on kokkuvõtte, sõnditud ja süttitud sooliseit eraldi välja toodud.

Abielumeetrid algab 1691. aastal a. Kuupäev, nimed (kões isa nimega 1, elusaht. vahel pruudid lisatud märsu-teenija - need on esialgu ainrad andmed. 1710. a. alates on kuupäevad ka kiriku kalendri, jän- gi, saarevad ametid ja pusestnareie märsivad li- sandid. 1711. a. on abiellunud väga palju elusid. 1710. a. on abiellunud 15 paari, 1711-167 paari, 1712. a. 32 paari.

18. saj. keskel on tihti kuupäevad märsimata jän- nud, kuid peigmehe amet on jällegi elmes - enamasti küll kätitööläred. Vähepealt on muist aastaid puudu-1773-1778.

Pikem ja põhjalikum pruutpaaride ristandmine abielumeetridesse on toimunud aastail 1834-1844. Ka see on trükitud tabelmeetrida, kuid nõuded on hoopis sügavamad - kihlumine, mahakuulustamine, laulatamist kuupäevad, elusaht, vanemate nimed, kas vanemad on elus, millal lõpetas teeri, teerihane, abielluja per- konasein, tunnustajad. Sõberülje suata on märgitud laulatuse taru- see on enamasti natuura.

Taolised simekanded on Kullamaal järn-järgult
välja kujunenud. Näiteks 1799. a. alates on simekan-
tes juba kihlumise ja laulutamise kuupäevad. 1817.
peale on kummalgi a biolüpoolel eraldi tunnustajad märgi-
tud, 1820. a. lüsilõpetamise aasta, 1833. a. veebruaris ka.
Taolisi põhjalikke andmeid on mituosaamatuis vähe. Sel-
pärast on simekohal võimalust kasutatud ja esimest korda
abiellujate keskmine vanus välja arvestatud 10 aasta jooksul-
aastad 1834-1843.

Keskmine abiellumise iga Kullamaa kihelkonnas 1834-1843 Tabel 1

Aasta	Reeglise keskmise vanus	Puude keskmine vanus
1834	25,8 aastat	25,2 aastat
1835	27,4	26,1
1836	27,0	23,5
1837	26,8	24,2
1838	29,5	23,3
1839	27,9	25,2
1840	26,5	24,2
1841	27,9	24,2
1842	27,0	25,1
1843	26,7	24,4
10 aasta keskmise	27,3	24,6

Ajavahemik 1834-1844 on abiellumustras ka teise
variandina, kus on nõutavad vaid naised, elukoht, ja
laulatamine alg. Väimare variant on kuni lõpuni - a. 1843.

Suunamustras esimest simekannetes on märgitud
matmise kuupäev, nimi, elukoht, vanus. 1632. a. saage-
nob ka suuna põhjuste määramine. Statistika puhul esineb
mõnikord märke, kas matmis on toimunud juttudega või
ilma.

1788-1806 a. on eesti ja saksa pihtkonnad eraldi sisse kantud. Eesti pihtkonna sünnimeetrika on antud tabelina, saksa pihtkonnas on pikemad, jutustavad laadi sissekanded. Vaheritele on sugulusaste, amet jms. juurde märgitud, kuna vanemate puhul on püüdnud enamasti ainult nimele mainimisega.

1807-1834. aastani on meistrisarajamatus andmed puudu ja ka 19. saj. keskpaiga kohta on vaid kahe meistrisarajamatus - 1834-1843 ja 1864-1873. aastani. Vaherpealsed meistrisarajamatus puuduvad.

Uutes meistrisarajamatuses on esialgu sissekanded põhjalikud. Kui isa on näiteks sulane, on ka see ära toodud, keeli sulane ta on. Sageli on isa või vabariid üles kirjutatud ametinime järgi - Kubja, Siim, Kutsa, Kustas jt. Sugulusastmed ja ametinimed on eesti keeles kirjutatud. Sünnult sündinud laste puhul pole ema nime märgitud, on vaid isa nimi. Viimastes sünnimeetrika sissekannetes pole peale isikute nimede mingeid täiendavaid teateid.

Abielumeetrika algab 1690. a. Esialgu on püüdnud märgitud laulatamise kuupäeva ja nimed, sest elukohta ja ameti märkimise on rohkem juhuslikku laadi. Järgijena numbreid pole kasutatud, kuid aasta lõppu on tehtud märkus paaride arvu kohta. Kuupäeva tähistamiseks on kasutatud kirilike tähtpäevi. Ka daanide-riigis on 1711. a. abiellunute arv tunduvalt suurem kui eelmistel aastatel - 1708 - 13 paari, 1709 - 15 paari, 1710 - 8 paari, 1711 - 128 paari.

Saksa pihtkonna abielumeetrikas on küll kithlumist kui laulatamise kuupäevad mõlemad sisse kantud, eesti pihtkonnas on see teinud väga lühikese ajaga.

Summameetrika on esimestel aastatel teinud rohkem matemaatikaga, sest antud on matemaatika kuupäev. Kõrva on märgitud vanus. 1691. a. algab järjekorras numberite kasutamine. 1716. a. xores uus pastorit tulekuga on tagasi saanud elu-kohta määrime, kuid vanus reest puudub ja mõistused pole inegi surnu nime, vaid on kirjutatud -in last, ühe aastane laps. Lapsed ja naised on tihti üles tahendatud ilma oma nimeta, nad on in väi mehe nime järgi.

18. saj. keskel on pikemat kirjeldamist pärinevad õnnetusjuhtumid. Aruanded; m. Saarlantel on üldse palju täpsemad sisseanded summameetrika. 1788. a. on ka kaks -nigulas piirkonnad eraldatud. Haigused summa põhjuseks ilmuvad sisseannetesse alles 18. saj. lõpul. 13. saj. summameetrika andmed trükitud metrikaaamatuis on lühikesed ja kuisvad. Amet, sõtsiaalne kuuluvus, vanadel esimestel täpselt vanuse esitamise esinevad harva. Mõnevõrua pikemad ja põhjalikumad on enestapimite ja õnnetusjuhtumite kirjeldused.

Miheli kihelkonnast on meetrikaaamatuid kõige rohkem - 56. Selline arvukus on tingitud sellest, et alates 1834. a. Miheli meetrikaaamatuid ühtkute aastate kaupa peetud. Mihelis ulatuvad meetrikaandmed aastaks 1679-1894.

Sestõttu, et osa Miheli kihelkonnast kuulus Liiwimaa ja osa Eesti maa kubermangu, on sisseannetest raske leida andmeid lühema kohta. Mõne perioodi jooksul on sine kantud ainult Liiwimaa andmed, mõnel puhul jälle ainult Eesti maa andmeid. Kuna sisseanded on enamasti mõimate kaupa, siis selle järgi saab teada, kas on tegemist esimestega Eesti või Liiwimaa kubermangust.

Linikukihelkondade piirid ei ühti ju administratiiv-
kihelkondade piiridega.

Sünnimeetrika algab 1679. a. Sün on antud süti-
mise kuupäev, isa nimi ja elu-aeg (mõisa järgi). Vastiti
on kuupäevad juba kirikusalendri järgi. Vaherite nime-
tamine algab 1670. aastast ja oma nimi jõuab sünnimeet-
rikasse 1720. tel aastatel. 18. saj. keskelt on eesti ja saama
kogudused esaldi sine kantud mõniste kaupa. Saalastepe
100, on ka „muud vabad inimesed“ - r.t. mittepärisõis-
sed talupojad. Vanematel ja vaheritel on antud amet või
notsiaalne kuulutus. 18. saj. lõpus on hakatud määrama
ka sünnikuupäeva. Kuni 1834. aastani pole vahet tehtud
eesti- ja Liivimaa siserannetel, kuid sütitamine algab
segades.

1834. a. alanud meetrikas nimistu l. n. 39. järgi
on võimaliku orienteeruda. Sealpole kirni peetud monoco-
giast, on pidavalt teinetele lehekülgede kaupa mahatõmba-
misi, libed on täis hindilise. Siserannetel pole kaan-
mõiste järgi teostatud. Vanemate ja vaherite notsiaal-
kuulutus või amet on märgitud, vaid 1834-1863. a., edas-
pidi on mainitud ainult nimes. 1834-1843. a. on sise-
randed kōta eestimaa kubermangu kohta, kuid Liivimaa
osa on väikesed vaherused aastad täidetud.

1838. a. on hakatud aasta lõpul teostama kokkuvõt-
teid sündinud lastest.

19. saj. keskul paljudel aastatel jooksul on ainult
Liivimaa osa sünnimeetrikas täidetud. Liivimaa met-
rikasraamatuis on nõuded ka mõnevõrra teistest kogudustest
kui eestimaal. 1877-1888 a. on meetrikasse märgitud

jääes ainult Eesti maa andmed. 1888-1894. a. on aga mõlema kubermangu kohta sisekandeid teostatud. Sajandi teisel poolel on märgata, et lastel on liias esinime määramine antud ka perekonnanime, kuigi varem nii isal kui emal on ka perekonnanime olnud.

Abielumestridas on kuupäevad märgitud sisekatalendri järgi, liias, isa nimi, elukoht ja määrus selle kohta, kas laulatustam on makstud. Puutpaari ütleomustamises on mõnel juhul loatud määrus selle kohta, et näiteks, on enne 1800. vabaabiidus, elanud või millistel põhjustel on varasem laulatuse edasi lükatud jne. Ka on peigmehe ja pruudi märgitud amet või sotsiaalne kuuluvus. 1708-1714 aasta on vahelpealt puudu.

1835-1837. a. on Mihali ka abielumestridas, kas erisvat sisekande variandi paralleelset-üht, perekonnanime ja põhjalikum, teine tundubalt lühem. Nende paari aasta jooksul on siis antud sisseandmis kuupäev, andmed vanemate kohta, abielluja vanus, perekonnanime jms.

Nagu tähnimestridas, on ka siis 19. saj. kuupäevade andmed ainult Liivimaa kohta.

1877-1894. a. on taas pöördutud perekonnanime ja põhjalikuma sisekandmise viisi juude. Tunnitajate määramine on tavaks saanud alles 1891. a.

Sumnamestridas algab ka 1679. a. Puudu on aastad 1710-1714. Esialgu on märgitud matmise kuupäev, elukoht ja matustam kuupäev, 1721. a. ilmub esimest korda vanuse määramise väikelastel ja paari aasta pärast ka surma põhjuse nimetamine.

Sumnamestridas on entlased ja vaktsineerid (1800)

„toiste vabade (nimestega)“ esaldi rüüe märgitud.

18. saj. lõpul on rüümeetrüa andmed paigutatud tabelisse, kus vanus on antud üegi kuude ja päevade na.

Aasta lõpul on kokkuvõtted mees- ja naineost rüümetest.

19. saj. algusest peale on antud rüü rüüme kuü matmine kuüpäev, kaigus, vanus, amet, kuid 1834. a. algab ka rüümeetrüa, regadus. Enamikus on rüüekanded Lüüvima kohta, 1888. a. rüü Lüüvikuü Eestimaa kohta. Sellises ajaks on kadunud rüümete rüüraabe rüüluure üü ameti märgimine.

Käinas on kaetud meetrüaamatuüid pidama 1709a. Kõrku on 10 meetrüaamatuü. Meetrüaandmeteli käinas on rüü ka lüüvikaigute nimekäju.

Süümeetrüa, alates 1709. a. süüaldab mitmekoelset rüüekandeüde rüüsa, ladesna ja eütrüüsed rüüad on lüüvikaigü. Rüümine kuüpäev, üüanüü, lüüvikaigü rüüü ja rüüvikaigü - rüüü on peamüüed. 1714. a. on märgitud ka eüü rüüü, 1718-1719. a. ka rüüvikaigü. Süüpeale on kaütatud ka jüüvikaigü nümüvikaigü. Süüvikaigü märgimine rüüvikaigü alls 18. saj. keskpaigast. Alates 1792. a. on üüvikaigü märgata ka varemate ja vüüvikaigü ametit - rüüvikaigü, mögüvikaigü. Süümeetrüa on vüüvikaigü aastail 1819 - 1834. Eüüvikaigü rüüvikaigü esüüvikaigü täpsed andmed varemate ja vüüvikaigü kohta, lüüvikaigü leüvikaigü ja ka üüvikaigü aasta lõpul on tehtud kokkuvõtted üüvikaigü rüüvikaigü ja rüüvikaigü lastest, rüüvikaigü rüüvikaigü, vüüvikaigü, vüüvikaigü, rüüvikaigü rüüvikaigü esüüvikaigü.

Süüvikaigü ja rüüvikaigü ajad on täpselt rüüvikaigü kaütad.

1866. a. müüvikaigü eüüvikaigü rüüvikaigü, rüüvikaigü on eüüvikaigü rüüvikaigü andmed rüüvikaigü käinas meetrüaamatuüis, kuid esüüvikaigü. Andmed käinas kohta tünduvad olüüvikaigü põhjalikumad.

Abielumestriks algab aastast 1709. Esialgu on märgitud laulatamise kuupäev, pruutpaari nimed ja elukoht, 1732. a. pikema perioodi jooksul on kadunud elukohta nimetamist. Sajandi keskpaigani enamik sinesaandeid ladina keeles, nüüd kandub üle kaal saksa keelele. Käina abielumestriks puuduvad sinesanded pikema perioodi jooksul - 1749-ndast aastast kuni 1834. aastani. Aikult sünimeetriks jookseb läbi kõrgidust aastatest 1709-1813, kuid ka sümameetriks on lühike andmeid johl 1727-1834. aastani. Seege on abielumestriks peaaegu 100 aastat vahepealt puudu. Sel ajal on sünni, abiellu, ja sümameetriksat eraldi raamatutena peetud, mitte üheskoos, ja ilmselt on süm- ja abielumestriksaraamatud kaotri lüinud.

1837. a. peale aikult paari aasta jooksul esineb pruutpaaride puhul ameti märeimist. Sama harva kohtame ka puurohavarisü nimetamist. 1866. a. alates on sümante ja käina sinesanded üksteist eraldatud, kuigi nad on ühes ja sama mestriksaraamatus.

Sümameetriks andmetes on matmie kuupäev, elukoht, nimi, vanus, haigus. Kaks viimast esinevad lühikest aega ja rohkem erandjuhtudel. Järejooa numbreid ja aastakoreuvõtteid kohtame pidevamalt sajandi kesk- 1740-dest aastatest. Sajandi teisel poolel vanus ja sümme pöbjuse märeimise, juba järjekindlaks muutunud.

Alates 1834. a. on sümameetriks sinesanded põhjalikud. Sümme ja matmie andmed on täpselt sines kantud, ka vanus, haigus, amet jaa.

Üldiste määruste laktiise on märgitud, kuhu summa on maetud (restoratsioon palja teistele summa alla dele mat-
misi). 19. saj. summa meistrina on Kainas jäijendel
ja korrektsio. 1866. aastast on ka siin Emmaste ja
Kainas kogudused lakutatud.

Emmaste kihelkonnast on pärit vaid üksainus mees-
riikaraamat. Ka periood on lühike - aastad 1867-1873.
See on tavaline tüüpiline tabelmeestriina 1834. a. esiku-
juul, kuid ta on eestiseelne - nii tüüpiline tekst kui ka
pastori sisseanded.

Sünnimeestriina, on kõik sündimise ja rütmisega seo-
tud määruste täpsed, vanemate ja vanderite puhul on
had vaid nimelisele märgitud. Pole tehtud mingit
korrektsioet sündinud lastest, kuigi see, kas laps on sea-
duslik, vallaslaps jms., on eraldi välja toodud.

Abielumeestriina on ka tüüpiline neile aastatele.
Pruutpaarid on antud peresõna nimele järgi (talu-
nimesid pole enam märgitud).

Summa meestriinas summa kellaajaga pole antud,
kuid muus osas on sisseanded tavalised.

Emmaste meestriikaraamatu sisseanded jätavad na-
tuke pooliku mulje. Kõrgi kelmis meestriina pole märr-
tud ametit või restoratsioonid kuuluvust, sünni- ja sum-
ma meestriina pole röölit arvestust eraldi peetud.

Reigi kogudus on ka täiesti lakutatud. Pro-
seivaks muutus ta 1627. a. Reigi meestriikaraamatuid
on 6, 1728-1873. a. kohta.

Sünnimeestriina algab 1728. a. brimmed lehed
on aja jooksul kannatada saanud.

Enne nime rütmimeetrikase ilmumist 1733. aastal.

Nii vanematel kui vanderitel on märgitud kas amet või sotsiaalne kuuluvus ja elukoht. Sünni kuupäeva kohtame sajandi keskel. 1765-1780. a. on sünnimeetrika rütmikanded puudu.

Reigi rütmimeetrikas alla kuulub filiaaliline kõpu kirik. 1780-1813. aastani on Reigi ja kõpu rütmimeetrika andmed eraldi märgitud. Kirikuvaatadena rütmikandete tegevmine on alanud 1787. aastast.

Reigi rütmimeetrikas on palju aastaid vahel pealt puudu - ka 1814-1834. aastani pole rütmikandeid. 1834. a. rütmimeetrikas on Reigi ja kõpu andmed täielikult märgitud. Esimestel aastatel on vanemate amet märgitud, vanderitel pole elukohta tähtsustatud. Tähtsustatud on aasta sotsiaalsed (sotsiaalselt eraldi välja tooduna) kodulinn, valla, laste ja vusnult rütmikand laste kohta.

Abielumeeetrikas on algselt peale kasutatud perekonnanimesid. Nende järgi otsustades on enamik rütmikonna elanikest rootslased. Abielumeeetrikas on puudu 1765-1780. a. Alates 1812. a. saadetakse märkimisväärtusega perekonnanimeid kohta.

Summameetrikas esineb sageli rütmikandeid, kus nime enda nimi puudub, ta on kas isa või mehe (ka perekonnanime) järgi nime märgitud. Vanuse asemel on vanadel esimestel märkimisväärtustena teenija, vabadik. 1732. aastast kohtame väikelastel vanuse märkimist. Andmed on ebapiisavad, sest summa kuupäev, elukoht, summa põhjus puuduvad.

Summa meetrikas on puudu aastad 1765-1780 ja 1814-1834. Vanuste märkimine 18. saj. lõpul

on vanuse märkimine toimunud vanuserühmade järgi (11-15 a, 15-60, üle 60a). Aasta lõpul on kokkuvõtted ka vanuserühmade järgi.

19. saj. sümmeetrilises on suurimad kuupäevad, kellad, ajad, haigused, vanused, perekonnareisid ja kõik teised andmed täpselt sine kantud, kuid nimeid puhul pole kunagi liiatud ametit või mingit muud täiendit.

Pühalepa meetrilise raamatuid on 9. Nad on aastast 1711-1873.

Sünnimeetrika algab 1711. a. 11 aastat hiljem on ka ema nime kantud sünnimeetrikasse. Siin on veel ristimise kuupäev ja sünnikoht. Sinekannetes on läbiõpi saasa ja ladinakeel. Sünnikuupäeva märkimine on jõutud alles sajandi keskpaigaks.

1787. a. alates on poisid ja tüdrukud eraldi sine kantud. Aasta lõpul on koostatud tegeva kokkuvõtte sellest, kui palju lapsi üldse sündis, kui palju surnud, valla lapsi, surnult sünninuid.

1834. a. meetrilise raamatute on ühe, ema ja vadersitel märgitud amet või vocationale scolaris - kangel, mõelid, peremees, vabade ja. Täolised andmed kaovad aga 1860-ndal aastast.

Abielumeetrika esimeste sinekannetes on vaid lastatamise kuupäev ja pruutpaari nimed. Alles 1770. a. on ka elukoht elmas. Sesti keele mõju on tugev, erineb palju eestikeelseid sõnu. Vahelõig sinekannetes on aastate 1786-1792. Pruutpaari nimedele on liiatud märkus perekonnareisi kohta. Ka alates 1834. aastast pole midagi lähemalt liiatud peigmehe ja pruudi nimedele.

Susnametrika algab 1711. a. See on aeg, kus väga pal-
 ju inimesi rüü katku. Sinekanded on külade järgi
 perekondade kaupa. Ühest perekonnast võidi ronnaga
 matta 5-10 inimest. Sellisel juhul pole neid nimeli-
 selt arvestatud, on vaid märu... perest... inimest. Seli-
 külje all on ronnavõte. 1711-1712. a. kohta on märgi-
 tud: 20. apr. 1711. kuni 4. sept. 1712 rüü katku 1678
 inimest. 1711. a. rüü katku 1140 inimest, 1712. a. 538
 inimest, 1713. a. katku 4 inimest. Katkujärgsetel aar-
 tadel on rüü nimi märgitud, kuid vanust ja rüüma
 põhjust pole. Kuupäevad on kõik matmise kuupäevad.

18. saj. kuni on väikeselastele juurde küjatatud vanus,
 vanematel inimestel otsene vanus puudub - on öeldud - ela-
 tanud mets jms. Sajandi lõpu poole on tabelina esi-
 tatud susnametrikas, vanus, rüüma ja matmise kuupäev,
 rüüma põhjus (ka põdemise aeg), rüüma amet. Vanus
 on antud vanuserühmadena ja aasta lõpul on ronn-
 võtted tehtud ka vanuserühmade järgi. Kõik on leitud
 mõni nakkushaigus, see on sel puhul märgitud, kui
 palju inimesi sellise haigusega rüü, kui palju
 leiti rüümaid, kui palju rüüdi rüüma. Järgi 19. saj.
 I poole on metrikas kantud rüüma amet või notriaal-
 ne kuulutus, kuid sajandi II poolel need kaovad.
 Surmate kohta pole ka veelit esiavestust peetud.

Noasoosi kihikonna metrikasamatuid on ENSU
 RAKAS S, perioodist 1658-1873.

Sünnimetrika algab 1662. aastast. Andmetes on:
 sünnimise kuupäev, lapse nimi ja isa nimi, sünnikoht,
 vanderid koos eluraha nimetamisega. Aasta lõpul

on tehtud kokkuvõtted. Kuni 1719. aastani on sisse-
kanded ainult rootsikeelsed, siis saksa keeles. 1719. a.
alates on iga talitluse (võti maa, laulatamine, matustes)
tähtsima nime meistrina esimisel kohal.

Alates 1768. a. ilmub sünnimeistrina oma nime, kuid
sünnikuupäevani pole veel jõutud. Valepealt on puu-
du rida aastaid - 1819 - 1834.

Sünnimeistrina alates 1834. aastast on via puhul
määritud, karta on talupois, taluperemees, saba-
dix, eesti või rootsi sakusest. Kuni on teostatud
hädavõtmise, on antud ka uusma kuupäev. Iga aasta
es on pastori määrus selle kohta, et kuna talu-
poegadele kella pole, siis on kellanjad umbraud-
sed - ja tüüdnai viited oma sünnimeestele. Sünni-
meistrina viimastel aastatel kaob varemato ja vakerite
ameti tähtsuse.

Abielumeistrina algab 1658. aastast. Tegelikult
on avulised andmed (itma pruutpaari nimeta)
paaride kohta juba 1638. aastast. Sissekanded on
kuni 1719. a. rootsikeelsed. Pruudid ja peigmehele
esialb lüüas laulatamise kuupäeva ja elukohta ni-
metamisel ka ameti mainimist. 1779 - 1834. aas-
tani pole abielumeistrina andmeid.

1834 - 1857. aastani on ahtasgu peetud kaht esi-
ruvat vancanti abielumeistrinat. 1838. aastast peale
on püsima jäänud tavaline lühike meistrina, kes
esinevad vaid laulatamise kuupäev, nimeid ja
elukoht. Noorrootsi on juba päris mitmes kihelkonnas,
kus 1834 - 1857. aastani on peetud põhjalikku ja

igakülgete andmetega abielumestriksat.

Susmameetriksa algab 1659. a. Simekanded kuni 1719a. rootsi-keelbed. Nimele on liinatud matmis e kuupäeva ja elukoht. 18. saj. 5 poolel on tunda 3 keele põimimist - eesti, saksa ja ladina keel. Nüüd on kasutusel juuba järjekorras numbrid; surnu elukohta märcimise, teidi hiljem lianduvad susmakuupäev ja vares.

1729-1834. aastani on andmed puudu. Edaspidine susmameetriksa, on rõix nõutavad andmed täpselt rino kantud. Aasta lõpul on tehtud kokkuvõtted, surnute juhtumid, surnutapmised on liidandud pikemat kirjeldamist. 60-dest aastast kaob surnu ameti märcimine, jäävad vaid nimed.

Vormi kiriku kirikukirjanduse kohta on 9 meetriksaamatut 1690-1873. aastast. Meetriksaandmetele liinaks on rüh ka keerilaste nimekirju ja karsamaamat.

Sünnimeetriksa algab 1690. a. Meetriksane on märcitud sünnimise kuupäev, lapse nimi ja isa nimi; sünnikoht ja vanderite nimed. 1711. a. kohta on andmed puudu.

1712-1763. a. on simekanded rootsi-keelbed. Sakslaste puhul on saksa keels märcitud. 1756. a. peale loetak simekanded sünnikuupäev, kellaalgeki, isa ja ema nimed.

1834. aastast on ainuke rötiaahet kuuluvast määrav termin "talupoeg". See rõiaa esineb nü varemetel kui vanderitel kuni 1870. aastani, rih jäävad ainult peresõnane nimed.

Abielumetriksa rõialdab nimesid, laulatamise kuupäeva ja elukohta märcimist. 18. saj. kuni on sa-geli juurde liinatud muutpaari peresõnane rih.

Kuna tegemist on rootslastega, on kasutuseel puukoanimesed.

Alates 1834. a. meetrakas on puutpaasi eluohana määratud küla ja talu. Puutpaasi ennat lähemalt üeloomustama peavad vaid sõnad „talupoeg“ või „teenija“. Teiste kihelkondade sama puikoodi abiellumestruka, on igal paasil omaette viide pearegistrile, vorasil aga on kõik ühe aasta abiellunud ühe viite alla üidud.

Surmametrika algab 1675. aastast. Kuni 1766. a. on sissekanded rootsikeelised. 1711. a. sissekanded puuduvad. Määritud on matmise kuupäev, nimi ja eluaast. Summa kuupäeva, vanust, surma põhjust jala.

1805. aastast alates on rootsi keele mõju tunduvalt vähenenud, sissekanded on ainult sama keeles. Pastor on eelmisele andmetele lisanud ka vanuse ja surma põhjuse. 1825. aastast on määratud ka surma kuupäev. Meeste ja naiste vanused on eri lahtitena määratud.

Alates 1834. aastast on surmametrika tunduvalt täienenud. Summa aeg, põhjus, vanus, puukoanimesis ja muu taoline on hoolikalt sisse kantud. Surnult ründinud lastel on nii isa kui ema nimi antud. Surmametrika sissekannetes esineb väga palju meest leitud tundmatute isikute määrismist.

Kaapsela on meetrakasamatuid kaotatud vanakesed pidama - 1656. aastast. Nad ulatuvad kuni 1873. aastani ja kokku on neid 8. Peale metrikaandmete on neil veel konsistooriumi küju, lein ja armulaualkäijate nimeküju.

Sünnimeetraz on 17. saj. lõpul rütmikumpäev, isa nimi ja lapse nimi antud. Enamasti on märgitud, kes laps rütiteti, kas linn või linnakirikus. Eestlaste puhul on sünnikannete ka ürikuid eestikeelsete rütmikumpäevade ja kellaarv. Sünnikannetest tõusab silma, et Haapsalus on olnud väga palju rõjaväelasi. 1668. aastast on antud rütmikumpäev ja ema nimi. 60-70-tel aastatel on eestlastele sünnikannete tepeemisel liiga tehtud. Mõnikord pole isegi vastühindumise nimi, on märaus - rütm ja rütm poeg või tütar, pole ka kumpäevi, vabereid. Sajandi lõpul on tihti nimetatud see isik, kes hoidis last rütmikumpäeval. Mõnikord teisi vabereid polegi.

1671. aastast on sünnimeetrazu andmed kantud tabelisse. Seal on rütmikumpäev, kellaarv, rütmikumpäev, vabemate ja vabereite puhul on mõnikord nimetatud ka nende amet või vabereid ja päritolu. Juhatab, et isa ja ema on ainult esinime järgi rütmikumpäevale kantud.

18. saj. II poolal on rütmikumpäevade puhul väga palju vabereid - 10-16, ühel rootslasel on noorusi 21 vabereid.

1773-1785. aastani on Haapsalus meetrazaraamatuid läbi kantud ka Ridala kihelkonnas sünnimeetrazu.

Vallaseemad puhul on peamiselt antud, kelle kuni ja kust pärise, isa kohta samad andmed. Kui laps on rütmikumpäeval vabereid pärast laulataamist, on see leidnud pastori poolt hea meelega ja tihti esineb rütmikumpäevade sünnikanneteid, et laps rütmikumpäeval

näiteks 5 päeva või 7 nädalat peale laulatust, jne.

18. saj. II poola rünnimeetuzas on Haapsalus väga täpne, ülevaatlik ja tänu omapärasele määrustele vanemale ja vadele kohta ka küllaltki huvitav.

Meetuzaanndmed on puudu aastailt 1800-1834.

Uute meetuzaanamatus on eesti ja saksa keel latineksi.

Eestlaste puhul on amet tihti eesti keeles määratud, kuid juba 19. saj. II poolal kaovad kõik vanemaid ja vadeid enamalt üldloomustavad andmed.

Abielumeeuzas on saksa ja eesti koguduse liitmed valdki sisse kantud. Tavalised andmed - laulatamise kuupäev, nimes. Eestlastel on pigemalt määratud, kust päriti, kelle sulane või teenija (nimelt). Eesti koguduse kohta pole andmeid 1671-1675. a. kohta.

1690. a. on saksa ja eesti pihkonnad taas koos. Aastal 1700 pole kuupäevi määratud, 1701-1706 puuduvad sisseanded hoopis. Haapsalu abielumeeuzas järgi nähtub, et teinimehed on sageli kaupelt - Soomest, Danzigist j. m.

18. saj. esimesest on eriti tihti määratud pruutpaari ameti, perekonnari. Enamasti on tegemist käsitöölise ja teenijatüdurutega, kuid on ka rootsi talureid, kaupmehi; pruudi puhul - kust tütar, kelle tütar, kelle teenija, Haapsalus. Tans on pigem periood vabepaalt puudu - 1801-1837. Eestlaste ametid on siiski kirjutatud eesti keeles - kuni Sojandi esimeseni. Siis kaovad ametid tähistavad määrused, valitavalis ja arvad ainult nimes.

Susnameeuzasse on kantud matmine kuupäev, nimi, määrus, kelle kohta, kas surm on laps või täiskasvanud. 1672. aastast algab ka vanuse nimetamine.

Vanematel inimestel juude lüüatus, kui kava ta on abiellus elanud, mitu last, kui palju neist veel elab.

1701-1705 aasta on puudu, järg misest aastast alates on sissekanne nü summa kui matmise kuupäev.

1710. a. suure katekulaarse ajal on summad sissekantud teinute perekondadena, pole nimesid ega kuupäevi.

1711-1713 on puudu, 1714. a. on määratud vanus ja mittele surmuajale maeti. 18. saj. teisel poolel sissekanne ti ja sotsiaalse kuuluse nimetamine. Sajandi lõpus on määratud üegi rõhnikuupäev ja aasta.

Taan on puudu aastad 1801-1833. uus meetrika algab 1834-aastast. Siin on läbinegi eesti ja saksa keel- ka ühe inimese puhul tehtud sissekanne. Haigused, ametid, ka vanus mõnikord eesti keeles. Üldiselt määruste on pisemad valedused õnnestute või vägivaldete summajaktude, teinute surmuajale matmist jne. kohta. Summa meetrika andmed on seni 60- te aastate lõpuni huvipakkuvad ja olulised, kuid viimastel aastatel on nad lühemad ja küüvemad muutunud.

Nüüd, kus meil on kõigi 13 kihelkonna meetrikaraamatud hoolomustatud, võime ne teha kasu võtte.

Meetrikaraamatud on kõige olulisemad demograafia seisurohale - ründimise, ühe, abiellumise (vanus, sotsiaalne kuuluse), surmuse (vanus, haigused). Pikkema perioodi ulatuses selgub, kuidas on toimunud muutused sissekanne- tes kas riveerimise või pealin kaudeemata, muutumise

ruunas. Meetrikaamatutest saab andmeid rah-
vastiku rahvusliku, vanuselise ja soolise struktu-
ri kohta. Need, kes tunnevad huvi oma rüga-
püü kujunemise vastu, leiavad meetrikaama-
tutest vajalikud materjale alates 17. sajandist.

Kõiki neid ja veel teinigi võimalusi arves-
se võttes on meetrikaamatud allikaks, mis
pakuvad ajaloo teadusele piisavaid andmeid
uurimistöödeks.

III peatükk

Abiellumiste dünaamikast meetrika- raamatute andmetel

Sinekanded meetrikaraamatuisse aitavad lähemalt jälgida sünni, abiellu ja surmaga seotud küsimusi. Käesolevas peatükis on vaatluse alla võetud abiellumiste dünaamika. Antud valik ei ole tingitud konkreetsetest asjaoludest, vaid on kui ühe võimaluse rakutamise mitmend.

Abiellumine on demograafias ühe tähtsamaid probleeme. Ohtuelt abiellumisega on seotud sündimus. Sünnohal aitavadki meid meetrikaraamatud. Nende abil leiame vastuse küsimusele, kui vanalt abielluti; millal abielluti; kes sotsiaalselt kuuluvuselt omavahel abiellusid jne.

Abiellujate vanusest sõltub laste arv, seetõttu on vanuseandmed meetrikaraamatuis väga olulised.

sellis fõõs tõestada.

Haapralu abiellumestruza andmed on tunduwalt tõrgemad. Sageli esineb aastaid, kus abiellumisi pole märgitud (või ei oleudki need?). Haapralu kogudus oli karusega kihelkonna kogudusega võrreldes tunduwalt väiksem. Abiellumiste kohta pole andmeid 1684, 1710, 1715, 1764 a. Nü suuremus kui abiellumised puuduvad 1675, 170-1704, 1801-1833, suuremus, ühinda on puudu aastat 1711-1713. Lisaks neile ühixutel aastatel, kui pole üldse simekandeid, esineb mitmeid aastaid, kus abiellumisi pole kuude kaupa märgitud. Mõnuseid on pool aastat märgitud kuupäevadega, teine pool ilma. Sellisteks aastateks on näiteks 1657, 1699, 1716.

Kõige selle peale vaatamata saab Haapralu kohta andmeid 180 aasta jooksul, mis ulatuvad veidi-se varasemasse perioodi (1656-1873) kui kaugel.

Enne, kui saada lähemalt abiellumestruza te juurde, oleks vaja teida lähteandmed elanike arvu kohta erinevatel ajaloo etappidel.

S. Vahre on oma doctorivõitluse ja elanike arvu kindlakstelemisel kasutanud hingeloenduste andmeid. Eestimaa puudutades hingeloendused alles 1782. aastal.

Vastavalt hingeloendustele oli Kaune kihelkonnas 1782. a. 2655 inimest, 1795. a. 2758 inimest, 1811 a. 4385 (selle hingeloendusega naised pole arvestatud), 1816 a. 2850, 1834 a. 3612, 1850 a. - 3755 ja 1858 a. 3833 inimest.⁴¹ Meeste ja naiste arv on peaaegu võrdne, naised on ainult veidi rohkem. Näiteks, 1782. a. oli 1331 naist ja 1324 meest.

Kuna kiriku kihelkonnad ja kihelkonnad territoriaalsete haldusüksustena erinevad oma suuruselt, siis hingeloenduste andmed on mõnevõrra erinevad koguduse lükmete arvust. Nimelt on hingeloenduste järgi elanikke rohkem kui pastoorite andmetel.

1850. aastal Kaune kiriku koguduse lükmete arv oli 3416 inimest, 1858. a. 3386 inimest.⁴²

Võttes aluseks ligikaudsed ümardatud andmed, võib 1782-1816. a. keskmiselt elanike arvust lugeda 2500 inimest, hiljemal perioodil 1834-1858. aga 3500 inimest.

Täpsem pöördudes Kaune kihelkonna abielumeetrite juurde, saadakse tabelis andmeid, mis näitab, et seal sõi miti 170 aasta jooksul 3778

⁴¹ S. Vahtra, Hingeloendused Eestimaa kubermangus, lk. 191.

⁴² Saman, lk. 722.

Abiellumine ja suremus

Kasvuse rihelkonnas a. 1685-1773

Aasta	Jaaruan	Veebruar	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	August	Septemb.	Oktoob.	Novemb.	Detsembr.	Korralabi- dusid	Sure- mus
1685							1				30		31	31
1686							2	2			28		32	39
1687	2								1			20	23	35
1688										31			31	47
1689		2		2					3			26	33	68
1690	1	1	2			1	1						6	109
1691									1		13		14	23
1692										2	8		10	65
1693	1							3			12	5	21	62
1694		2		1		3	2			1	33	5	47	126
1695	2		2		1	1	1	1	1	1	21	5	35	40
1696	3										1	14	18	106
1697								1			11	7	19	229
1698	1	1	3	1	2	3					29	5	45	90
1699		1	2	3		1	3	1	1	2	7	14	35	49
1700		2			1	2					15	8	28	44
1701		2		2			2	1			8	8	23	70
1702	1				1	1	2	1			6	5	17	33
1703		1	1		5	4	1	1			8	6	27	26
1704	3					1		1	15		9	10	39	40
1705			1		1		1				13	7	23	27
1706		1	1		2		1				25	4	39	51
1707		3									15	5	23	40
1708					1	1		2				14	18	58
1709	1				2		1				5	3	12	116
1710	3				1		2	1	1				8	211
1711													—	—
1712				1			1				4	5	11	3
1713		1	2	2	1			1			2	3	12	15
1714	1	1			2			1				6	11	26
1715	1			1								3	5	20
1716												3	3	15
1717	1			1		1		1					4	33
1718				1							2	2	5	6
1719						1			2	2		4	9	17

aasta	Jan.	Feb.	March	April	mai	Juuni	Juuli	Aug.	S. ht.	Sept.	Nov.	det.	Korav abitarid	Sarems
1720					1						1	4	6	25
1721												2	2	37
1722						1	1				2	3	7	29
1723	3	1									3	6	13	22
1724	1											4	5	58
1725							1					6	7	26
1726					1						1	1	3	27
1727	1										1	2	4	27
1728	1									2		1	4	79
1729											4	7	11	35
1730							1				6	8	15	23
1731	1	1	1	1		3					2	5	18	24
1732										2	1	15	18	33
1733	1				1				1		1	12	16	44
1734		1	2				1			1	3	9	17	26
1735			1			1		1			10	6	19	27
1736				1				1			8	6	16	37
1737											5	9	14	32
1738					1	2					12	2	17	31
1739	2		3							1	1	15	22	34
1740	1				1	1					5	9	17	76
1741	1			1	1			1			3	12	19	37
1742	1					2					2	4	14	41
1743	1									1	6	4	12	53
1744	2		1				1				10	5	19	60
1745						1					1	3	7	41
1746	2		1	1			1				7	2	14	70
1747				2		2		1	1		11	3	20	34
1748			2		1					5		6	14	41
1749	3	1				2	2				4	6	12	76
1750	1			1	1	1	1				2	3	10	81
1751	1	2		1						2		5	11	73
1752						1	1				5	1	8	51
1753	1			1		1			2		8	3	16	59
1754		1		1		1				1	3	7	14	40
1755		1			1	1					4	10	17	48
1756	1									2	14	1	18	65
1757							1				4		5	22
1758				1		1	1				14	4	21	50
1759	2			2	1					1	16	5	27	60
1760			3						1	1	3	21	29	29
1761			1		1	2					1	4	7	87
1762		1		1				1		1	4	8	16	52
1763				1		1					17	3	22	55

aasta	Jan.	Feb.	März	April	Mai	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Ok.	Nov.	Dec.	Kasse abiskrid	Summa
1764					1		1	1	1	1	9	9	23	50
1765		1	1			1					8	17	28	48
1766								1			18	1	20	57
1767		1	1		2	1		1			28		34	60
1768								1			17	1	19	34
1769	1								1	2	15	2	21	46
1770	2					2				2	19		20	51
1771	3		1	1					1	3	22		31	50
1772	3	2								2	16	1	24	86
1773	1	1	2			2	1			3	19		29	127
1774	3	1		1			1				12	6	24	54
1775		1							12	6	2	1	22	51
1776										16	6		22	62
1777							1				12	7	20	63
1778										2	17	2	21	55
1779		2					1	3	1		6	5	18	59
1780										1	9		10	39
1781										15		2	17	58
1782								1	1	6	8		16	43
1783			1					1		20			22	67
1784								1	1	19			21	134
1785					1	1	1			19			22	60
1786						1		2		11	11		25	89
1787				2						19	8		29	55
1788				2						11	2	1	16	79
1789	2									5	9	5	21	152
1790		1			2			1	1	5	21	5	36	74
1791		1	1			2		1		7	13		25	130
1792		4									16	1	21	61
1793	1					2			1	12	13	1	30	62
1794					1						17	2	20	42
1795	1						1		1		19		22	66
1796									2		29		31	113
1797					1						36	1	38	49
1798											30		30	57
1799					1	2	1				19		23	81
1800	2	1										5	8	121
1801	3	1			1		2				16		23	172
1802						1					17		18	60
1803											35		35	51
1804											17		17	94
1805											23		23	74
1806		1					2				21		24	80
1807	1			2				2			11		16	118
1808	1									3	18	2	24	130
1809		2	2	2			1				20		27	101

abiellu, mis aasta keskmiselt annab 22 abiellu. Üksikuid aastaid keskmisega võrreldes selguvad küllaltki suured kõvale kaldumised keskmisest. Kuna räägitav periood on pika, on kõikumised esites tingitud juba sellest, et rahvaarv on pidevalt kasvanud. Kui on tepe- mist kõvale kaldumistega vahelise suuna, siis üldiste põhjustena tuleksid arvata epidem- miad, ilmastikutingimused, mis mõjutasid saagisust ja sõjaid. Kõik need tegurid ei ole aga karuse kihelkonnas ühtvõrt mõju avaldanud. Nii mõnelgi korral erinevad karu- se abiellu- ja surnumõetuse andmed üldest- limest.

Selleks, et erikivade aastate abiellumisi ühele tasapinnale viia, on periood 1685-1873 jagatud kümne aasta kaupa. Seljäreel on leitud nende kümne aasta keskmise abiellumise arv (vt. tabel 3). Ajavahemik 1685-1873 ei võimaldanud end alati kümne aasta ajaks jaotada. 1685-1689 on seepärast arvestatud viie aastana, 1800-1811- kaheksitümne aastana ja 1870-1873 nelja aastana.

Kui hakata tabelit 3 üldisemalt vaadata, siis ilmneb järgmine segi.

Aastad 1710-1719 on erandlikud, võr- reldes eelmisega - ainult 6,5 abiellu. Kindlasti

Keskmine abiellumine ja suremus
Karusel kümne aasta kaupa

Aastad	Keskmine abiellumine	Keskmine suremus
1685 - 1689	30	44
1690 - 1699	25	89,9
1700 - 1709	24,4	50,5
1710 - 1719	6,8	34,6
1720 - 1729	6,2	36,5
1730 - 1739	17,2	31,3
1740 - 1749	15,9	52,9
1750 - 1759	14,7	60,9
1760 - 1769	22,8	51,8
1770 - 1779	23,1	65,8
1780 - 1789	19,9	77,6
1790 - 1799	27,6	73,5
1800 - 1811	19,9	89,7
1830 - 1839	26,7	113,1
1840 - 1849	31,1	142,2
1850 - 1859	31,5	114,9
1860 - 1869	32,8	123,1
1870 - 1873	32,7	89

joomul (1685-1873) on kõige väiksem abiellumiste arv 1811.a. - vaid 3 paari. Siis on teinud poolikute rünnakutepea. Sama aasta suurus on märkimata ja 1812. aastast alates puuduvad rünnakud hoopis.

19. saj. 30. test aastast alates on paaride arv pidevalt kasvav. Kuni perioodi lõpuni on nüüd kümne aasta suurim abiellumiste arv mitte alla 3000. Nüüd rohkem tarajärgi poole, seda suurem on suurim abiellumiste arv. Ühes põhjuses on kahtlemata rahvaarvu kasv, teises tootlike jõudude arvu kasvuga kaasnev majanduslike olukorra paranemine. Viimast ei või küll absoluutselt öelda, sest käsitlaval perioodil valitsesid proletaarsed tootmisrukked ja üldine arengutase oli madal. Varasema perioodiga võrreldes on aga tärki märgata paranemist.

Tabelis järgi on meil olemas andmed ka suuremuse kohta. 170 aasta joomul sari Karuse kihelkonnas 12838 inimest, kes mille suuremuse aastat seega 76 inimest. Lõualised dümied keskmisest esinevad siin teravamal kujul kui abiellumiste juures. Suuremuse dünaamika vähivõlgitamisel on ka rikutatud kümne aasta keskmist.

Kuni 19. saj. alguseni on enamikel jähtudel kümne aasta suurimale tunduvast

madalam kogu perioodi arvamist

1690-1699. aasta kümme on aga suurem.

Sel ajavahemikul oli Eesti suus nätp-
1695-1697. Näib, et Karu kihelkonnas sel
eriti teravalt pole puudutanud (või pole
lihtsalt kõigi suurimad meelirahamattimo
kanded, sest tal ajal esiald ka veel „pagan-
lõue“ matuseid.) 1710-1719. aasta kümme
on elmist kümne aastast väiksem. Teata-
val määral vastuoluline - ühel ja samal
ajal vähe abiellude arv ja ka vähe
suremus. Kuna tegemist on katolijärgse
aastatega, linas veel Põhjarõda, siis on rüü-
elanike arv tunduvalt laugenud.

1730-1739 on suurem, laugenud, kuid
sellel selitust ei oska leida. Selle järgi,
et 1731 ja 1736-37. aastal olid üldised,
peaaegu ühesed dema hoopis vastupidine.

Edaspidi suurem järk-järgult kasvab,
18. saj. suure kümne aastal on ta
nature laugenud. Vahel oli vaid aru
üldise aasta elanud, ülijäänud aastal
saadi saaki enam-vähem normaalset.

1780-89 aasta suurem on kõrgem elmist-
sünkroonil meenutame 1781. a. pahaloosulist
palaõnne. 1800-1811. a. suurem on jällegi
kõrgem. See on rohkem, sama perioodi
abiellude arvuga, mis olid laugenud.

Ilmne põhjus - madalad saapid ja raldusaastad 1807-1808. Keskmise saapiga aastad ei saada korvata raldusaastaid. 1830. test aastast alates on suurem pidevalt üle 100. Kuigi 1812-1830. a. kohta andmed puuduvad, siis ei ole see ütimine 19. saj. I poolel suurepi nii järsu.

Kõige suurem suuremus on elanud aastast 1840-1849. Kõige saar oli elanud 1842. aastal, kuid siis tuli ka ränka raldusaastat 1844-1845. Need aastatel rüüsi inimesi lausa rälpa. Tabeli 2 jäi si rüüsi 1845. a. 327 inimest - see on kõige suurem suuremus ühe aasta jooksul. Lääne-maa rüüsi saar oli kõige halvem, nii inimesi kui loomi rüüsi rälpa ja haigustena. Sel ajal levis ka kartuli haigus.

Edaspidi suuremus veidi laagub.

Kas raldusaastat 1867-1868 eriti suurem tõutumisi ei toonud. Oli ju 19. saj. esisel kartul juba tunnustatud põllumahtu ja viljaraldused ei andnud enam nii suurelt tunda. Lausa rälpa suuremisi enam ei esine.

Kuigi saagikus, oludes nii tootmisvahendite tasemest kui ka etnastest, ka abiellumist teataval määral mõjutab, on tema osa suuremuseli suurem. Halvad

Halvad saagidud ründisid pulmi edasi linnama ja kui rüütali parema aasta, oli abiellu- ja aid mõnevõrra rohkem. Siit tulebki, et rasketel aastatel on suu suurem, ja väiksem abiellumiste arv, headel aastatel rohkem abiellumisi ja väiksem suurem.

Milline on aga abiellumise ja suurem linnas? Selle välgandgitamiseks on töön karutatud kaapsalu meeturasaamatute andmeid.

Kaapsalu linnadame arv jääb tunduvalt maha kaarse kihelkonna elanike arvust. Kaapsalu kogudus ei jäänud veel aegade aegade linnasalvaga, vaid rüütali suulise ja ümberkaudhete mõnate talupoegi (uusmõisa jt.). Esimesed kated Kaapsalu koguduse lühemete arv kohta on pärit 1840. a, varasema perioodi kohta andmed peaduvad, võib karutada vaid ligikaudselt arve.

1840. a. aivati Kaapsalu kogudus elvat 1583 liiget (mehi 666, naise 917), 1850. a. 1728 (mehi 268, naise 960), 1858. a. aga 1855 (mehi 808, naise 1077).⁴³ Antud arvud järgi nähtub, et linnas on meeste prohtent tunduvalt väiksem kui kaarse maa kihelkonnas.

⁴³ S. Vahre, Hingeloendused Eesti maa rüütali-
manpu, lk. 722.

Abielumise ja surmuse
Haapsalu linnaaroguduse a. 1656-1873

Aasta	Jaan.	Feb.	Märts	Aprill	Mai	Juuni	Juuli	Aug.	Sept.	Okto.	Nov.	Detm.	kogu abi- elurid	Surmused
1656													-	5
1657										1			4	30
1658				2							1	1	4	9
1659					2	2				1			5	10
1660			2		1	1		1		4			9	10
1661	2	1		1		1		3	4	1			13	3
1662			1	1						1	3		6	8
1663	1	2	1				2				1	3	10	19
1664		1	2							2	1	2	8	15
1665		1			1					1	1	1	5	10
1666	1					1			3				5	21
1667											2		2	21
1668	1			2					1	2			6	17
1669			1	1					2		2	2	8	19
1670													5	5
1671	1										1	3	5	11
1672											1	1	2	4
1673				1							1		2	11
1674			1										1	4
1675													-	-
1676										1		1	2	8
1677	1		1				1						3	11
1678	1		2								1		4	2
1679			.							1	1		2	2
1680			1	2			1						4	2
1681	1	2											3	5
1682										1			1	8
1683											1		1	9
1684													-	14
1685		1	1					1			1		4	17
1686			1			1		1	1		1	2	7	11
1687							1				2	2	5	17
1688	1						1			1	5		8	24
1689											3		3	21
1690		1			1		1	1	1	1	4	1	11	9
1691	1		1		1			2		2		1	8	11
1692						2					3	1	6	28
1693		2	1			1		1		3	1	2	11	22
1694	1	2	1		1	2			1		1		9	22
1695	2			2					1	1	3		9	18

aasta	jaan.	veeb.	märk.	aprill	mai	juuni	juuli	aug.	sept.	okt.	nov.	det.	Konnu abidunid	Sure müs
1696					1							2	3	21
1697	1		1							2			4	60
1698			1			2					3	1	7	21
1699	1	1		2									7	9
1700													7	11
1701 - 1704	puuduvad													
1705													-	3
1706	1			1			1	3	1	1	3	6	17	26
1707			1	1		1	1	1	2				7	12
1708											1	2	3	6
1709	1									6			7	8
1710													-	305
1711		3	2	7	5		1	3	7	11	9	5	53	-
1712	8		15								9		32	-
1713		1		3	6	2		1			1	1	15	-
1714										1			1	4
1715													-	7
1716	1		2	1									5	8
1717												2	2	12
1718						1							1	3
1719								1			2	1	4	11
1720							1		1				2	6
1721											1		1	4
1722		1					1				3		5	8
1723								1			1		2	2
1724	1		1		1				1				4	15
1725					1						1	1	3	10
1726	1			1	1				1	1	1		6	10
1727		1								3			4	7
1728	1						1		1				3	10
1729							1				1	2	4	5
1730									2			1	3	13
1731		2		1	1								4	11
1732		2		1			1			1		1	6	6
1733											1		1	24
1734		1	2	1		1		1					6	7
1735			1			1		1			1		4	10
1736					3						1		4	4
1737				1						1			2	3
1738		1		1						1			3	1
1739			1							1			2	3
1740											2		2	10
1741			1					1	2				4	1
1742							1		1				2	7
1743											1		1	3
1744			1				1				1	3	6	16

anta	jan.	feb.	mar.	april	mai	junni	juuli	aug.	sept.	okt.	nov.	det.	Kennu abielunid	Sure mees
1745		1										2	3	5
1746	1		1	1									3	16
1747	1	1							2				4	-
1748				1							1		2	6
1749				1	1							1	3	2
1750	1												1	5
1751						1	1						2	9
1752								1	1	1		1	4	20
1753					1			1	1		1	1	5	5
1754			2				2		1				5	6
1755		2					1		1			1	5	10
1756					1	1			2		1		5	16
1757			1									1	2	24
1758	1								1			3	5	7
1759			1	1						1			3	7
1760			2				1	1					4	12
1761											1	1	2	8
1762			1	2				2		1		1	7	9
1763								1		1	1		3	10
1764													-	15
1765	1						1		1		1		4	13
1766	1				1								2	6
1767		1	1										2	11
1768								2		1	2		5	16
1769		1								2	1		4	13
1770					1						1	3	5	10
1771									1	1			2	15
1772		2									2		4	11
1773					1					2			3	31
1774							1		3	1	3		8	9
1775	1			1						2	1		5	14
1776	1	4	1	1		1					1	1	10	14
1777	1					1				1	1	2	6	22
1778	1	1		1	1				1			1	6	21
1779	1								2		1		4	19
1780		1					1				3	1	6	22
1781		2			1	1	3			1			8	31
1782	3	3			1					1	1	6	15	41
1783			1				1		2	1	1		6	28
1784		1					1					1	3	21
1785	1					1	1			1	2	2	8	30
1786		1		1				1	2				5	16
1787	1	2	2		1	1							7	28
1788	1	1						1		1	1		5	41
1789	1	1	1			1			2	1	2	1	10	46
1790	1	1			1				1		2	1	7	58
1791	4	2	1			1				3	2	1	14	22

aan ta	Jan.	Feb.	Mar.	April	Mai	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Ok.	Nov.	Des.	Konw abidunid	Sere mus
1792	1			1	1			1	1	1	1	1	8	28
1793		1	2			1		1	2	1		2	10	14
1794	1				1	2	1	1	2				8	27
1795	1	2		1	1				2			1	8	42
1796				1	1				1	1	2		6	28
1797	1	1	1	2	1		1		1			1	9	13
1798		1		1	3	1	2	1		1	1		11	28
1799		1			1					2	1		5	26
1800								1	2	1	1		5	89
1801	-													
1834					1			3	1	1	1	2	9	34
1835					3	1		1	1	2	2	1	11	38
1836	1	3	1		1	1			1	1	2	2	13	36
1837	1	1			1	1					3	1	8	25
1838		1						1				5	7	28
1839			1	1		1		1	1	2	1		8	29
1840				2								1	3	44
1841				2				1	3				6	35
1842	1	2							4	1			8	33
1843		1			2	1		1	1	1	1		8	42
1844	1			1			1			1	1		5	32
1845		1			3				2			1	7	43
1846	2	2	1			1	1	2	4	1		1	15	31
1847	1	2		2	1				3	2	2		13	31
1848		1			1	1		1	1	2	1		8	40
1849				1				2		2	1	1	7	34
1850	1			2	2	2		2	1	1			11	37
1851		2					1	1		2			6	39
1852	1	2		1	2	2		3	1	2	2		16	43
1853		1	2	1		1	2	2	1				10	30
1854	1		1	1	3	2	1	1	1	4	1		16	26
1855								1		1			2	114
1856		2		3	1	1	1	1	1	2		1	13	41
1857					2						1	1	4	61
1858	1	2		1		2					2	3	11	45
1859		2	1		3	1		1	1	3	4	6	22	44
1860		1				1	1			1	1	1	6	40
1861				1	1		1	1	1	1	1		7	52
1862	1		1						1		2	1	6	53
1863	1	1	1		1	1				1	3		9	53
1864		1	1	1		1	1	2	1	6	3		17	32
1865	1	1		2		1	1	1				3	11	44
1866			1					2	1	1	1		6	43
1867				1	1	2			4	2	2	1	12	38
1868		1				2	2	3	2	2	3	1	16	49
1869						1		1	2	2	1		7	89

aasta	iaan.	veebr.	märts	aprill	mai	juuni	juuli	aug.	sept.	okt.	nov.	det.	konu abi- duid	Suut- mü
1870	1	1	1		1			1	3	1	1	2	12	31
1871	1	2	1	4				3	1	4	2	3	21	40
1872					1	1	2	2	2	4	1	7	20	45
1873		1	1	1	2			1	3	1		1	11	56
Korral 1656- 1873	72	93	76	81	75	60	47	76	112	139	169	150	1169	4007

1150

19. saj. keskpaigas, on Haapsalus üle poolteist tuhanda koguduselise me. Vasaema perioodi kohta võis arvestada umbes ühe tuhanda elanikuga.

Haapsalu abiellumestruka, on kuud mitmel puhul märkimata jäänud, seetõttu on kaasaegsed väike vahe kuude ja aastate järgi saadud arvulistes andmetes. Samase tähtsusega on muudugi abiellumise arv.

Tabel 4 järgi sõlmiti Haapsalus 180 aasta jooksul 1163 abiellu, mis annab aasta keskmiselt 6,5 abiellu. Kogu perioodi ulatuses, 1656-1873, on raske kõrvutada ühtsuid aastaid keskmisega, seepärast on tabel 5 koostatud kümne aasta kaupa.

Juba esimesel on tähelepanu juhitud sellele, et Haapsalus on meetrizaammatute viise andid mittehüelised. Mõnel aastal on arnut abiellude arv, pole suuremist määratud, ja vastupidi. Neid aastaid, kus summagi kohta pole viisekandeid, ei ole keskmise leidmisel arvestatud.

Aastad 1656-1873 ei jaotunud hästi kümneks aastaks. Seepärast on 1656-1659 antud nelja aastana, 1750-1800 aga üheksateistkümne aastana. 1834-1855. aasta on jaotatud kuueks, 1870-1873. aasta neljaks.

1700-1709 on küll antud kümne aastana, kuid 1701-1704. aasta kohta pole andmeid.

Keskmine abiellumise ja suremus
Haapsalus kümne aasta kaupa

Aastad	Keskmine abiellumise	Keskmine suremus
1656 - 1659	3,2	13,5
1660 - 1669	7,2	13,8
1670 - 1679	2,6	5,8
1680 - 1689	3,6	12,8
1690 - 1699	7,5	22,1
1700 - 1709	6,8	11
1710 - 1719	11,3	35
1720 - 1729	3,4	7,7
1730 - 1739	3,5	8,2
1740 - 1749	3,0	6,6
1750 - 1759	3,7	10,9
1760 - 1769	3,3	11,3
1770 - 1779	5,3	16,6
1780 - 1789	7,3	30,4
1790 - 1800	8,3	34,1
1834 - 1839	9,3	31,6
1840 - 1849	8,0	36,5
1850 - 1859	11,1	48
1860 - 1869	9,7	49,3
1870 - 1873	16	43

siega arestatud on 6 aasta kestmine.

Linna ja maa abiellumiste arv suurendamine toob esile suuri erinevusi. 17. saj. II poole kohta pole rahvast andmeid ilmastiuvoludest, haigustest jms. Seepärast ei ole sünnohal võimalik põhjendada, miks näiteks 1620-1629. aastal on abiellude arv ja ka surnumiss kõige väiksemad. Kogu perioodi keskmine surnumus on 22,2 inimest aastas. Kuni 18. saj. lõpuni on enamikul juhtudel surnumus keskmisest tunduvalt madalam. 1690-1699 on surnumus ületanud eelmise kümne aasta surnumise peaaegu kahekordselt. Ka haigusalud on suuri rämpitunult vähenud. Abiellumiste arv on veidi suurenenud. See on täiesti loomulik, sest raskete aastate järel on abiellude arv alati tõusnud. 1700-1709 on abiellude ja surnumiste arv väiksem, kuid siin on ju ainult 6 aasta kestmine. 1710-1719 aastal on kõige suurem surnumus kuni 17. saj. II poole ja 18. saj. poolel. Põhjustes itunult katar ja itaadesaastad, sest linn oli sügavalt mõeld määralt võetud põllumajanduse olukorras. Abiellumiste arv on ka 1710-1719. a. tõusnud, sest 1710. aasta katar järel on 1711. a. tunduvalt rohkem inimesi abiellunud. Peamised abi-

ellunud siis omavahel lüsed.

1720. aastast järgmise 60 aasta jooksul on abiellumise peaaegu samal tasemel (veidi on tõusnud 1770-1779. a.) Sama perioodi kaase abiellumistena näitab suuremaid kõikumisi. Suremus sama 60 aasta jooksul kaasjalus on suuremate rõwahi-kaldumistega kui abiellumised.

1780-1789. aasta on erandluum.

Suremus on peaaegu kaks korda tõusnud. Sel ajal (1781. a) on ka kaasjalus olanud pahaloomulise palaviku küüsi. Võib olla on oma osa ka kahel eraldusel 1782-1788. a. Abiellumiste kümne aasta kestmine on kasvanud. Seda võib värskegi põhjendada raskest aastate möödumisega.

1840-1849. a. on suremus kõrgem ja abiellumiste kestmine madalam kui eelmisel kümneaastal. 1844. 1845. a. olid raskest eraldused, tupe haigused on suuresti kadunud ka linnu.

Üksikuid kõikumisi abiellumiste osas vähene mis ruunas esineb käsitlitava perioodi lõpu poole, suremus aga kasvab järkamööda. 1870-1873. aastal on vaid 4 aasta kestmine, seepärast nad esinevad üldtüst.

Kestmine abiellumise on alates 1770. a. järkamööda tõusnud, samal ajal suremus

suremus tõuseb samuti, kuid järnemalt.

Võib olla, et majanduslik olukord linnas on nüüd stabiliseerunud, et rõikumisi nii teravalt enam ei esine. Pealegi on linnalaadise au selleks ajaks kasvanud, nii et abiellumiste ja suremuse arv on räägataavad loomuliku juurdekasvuga.

Kõrgest elpool tõeldust võib järeldada, et majanduslikud ja elumistingimused on abiellumistele ja suremusele oma mõju avaldanud. Rasked aastad on suurendanud suremust ja mõnes ajaks pikendanud abiellumisi. Parimate aastate saabumisega on kasvanud abiellumiste arv ja vähenenud suremus. Maal on need mõjutused teravamalt tunnetatavad kui linnas.

Nüüd pöördugem tagasi peateema juurde. Eesmärgiks on väga selgitada, millistes kuudes kõige rohkem abielluti. Sellest tulevad kõige selgemini majandusliku tagapõhja faktorid.

Tabell 6 annab ülevaate abiellumistest kuude järgi Karusel ja Haapsalus. Karuse kihelkonnas kohta selgub rohe esimesel pilgul kaks räämist. Maksimaalne abiellumine 1685-1873. aastani on olnud novembris - 38,9% ja minimaalne augustis - 2,0%. Lahendust tuleb otsida majan-

Abielumised kuude järgi Karuse

kihelkonnas a. 1685-1873 ja Haapsalus
a. 1656-1873

Karuse			Haapsalu		
Kuu	Abielu- mised arvult	Protsen- tides	Kuu	Abielu- mised arvult	Protsen- tides
jaan.	124	3,3	jaan.	72	6,3
veebr.	173	4,6	veebr.	93	8,1
marts	134	3,5	marts	76	6,6
aprill	153	4,1	aprill	81	7,0
mai	160	4,2	mai	75	6,5
juuni	142	3,8	juuni	60	5,2
juuli	92	2,4	juuli	47	4,2
aug.	74	2	aug.	76	6,6
sept.	96	2,5	sept.	112	9,7
okt.	340	9	okt.	139	12,1
nov.	1470	38,9	nov.	169	14,7
detš.	820	21,7	detš.	150	13,0
Kokku	3778	100%	Kokku	1150	100%

duslikust teguritest. On ju suuremud rõige intensiivema töö aeg - kehnatege, talinõu koristamine jne. Kuni saar poleud talve, tuli pulmodega veel viivitada. Karsusel on abiellumestruka rikkumistest näha, et enamis suvel abiellujaid olid ka mõnainimesed või sakslased. Eesti talu inimestel poleud aega ja võimalust suvel pulmi pidada.

Septembris ja oktoobris on rügistest põllu tööde lõpetamise aeg, novembris olid rügistööd lõpetatud, saagid koristatud. Novembris ja detsembris olid kuud, kus võib puhata suvitest ja rügistest pingutatavatest töödest, võib pidutreda.

Haapsalus on teravaid kontraste ei esine. Need majanduslikud tegurid, mis mõjustavad abiellumisi maasihelkondades, ei oma linnas nii määravat mõju. Haapsalus kogudes oli ka väga väike, seal võib juhuslikkuse moment tugevam olla. Ka Haapsalus on maksimaalne abiellumiste kuu novembris, kuid oktoobris ja detsembris ei jää novembrist nii tugevasti maha kui karsus kihelkonnas. Protsentuaalne rube samade kuude esas kahe esikva kogudes vahel on aga hoopis teravam.

Minimaalne abiellumiste kuu on juuli, talle järgneb juuni.

Abiellumise aastaegade järgi
Karu kihelkonnas a. 1685-1873

Talv		Kevad		Suvi		Sügis	
detn.	21,7%	märts	3,5%	juuni	3,8%	sept.	2,5%
jaan.	3,3%	aprill	4,1%	juuli	2,4%	okt.	9%
veebr.	4,6%	mai	4,2%	aug.	2%	nov.	38,9%
KOKKU	29,6%	KOKKU	11,8%	KOKKU	8,2%	KOKKU	50,4%

Abiellumise aastaegade järgi
Haapsalus a. 1656-1873

Talv		Kevad		Suvi		Sügis	
detn.	13,0%	märts	6,6%	juuni	5,2%	sept.	9,7%
jaan.	6,3%	aprill	7,0%	juuli	4,2%	okt.	12,1%
veebr.	8,1%	mai	6,5%	aug.	6,6%	nov.	14,7%
KOKKU	27,4%	KOKKU	20,1%	KOKKU	16,0%	KOKKU	36,5%

Haapsalus aiakult rügi-talvekruudil abiellumiste protsent kõrgem (nda tänu oktoobri, novembri ja detsembrikuud), ülejäänud kuude osas, eriti ülemiseksid pooli. Kausel on novembri ja detsembrikuu tavalalt erinevad ülejäänud kuudest.

Aastaegade järgi jaotamine on teatud määral suvaline, sest rogu tulemus erineb ja rügi ümiskuteid kuudest. Näiteks, kuulu novembri küll rügi-kuude hulka, kuid tegelikult 17-18. saj. vöi novembris juba talvel. Sellegipoolest on Kausel ja Haapsalu abiellumised jaotatud ka aastaegade järgi, et anda üldpilti abiellumistest rogu aasta ulatuses (vt. tabel 7).

Kausel kihelkonnas on üle 50% abiellumised võlmitud rügiel. Ka Haapsalus on rügiel kõige rohkem abiellumisi, kuid protsent pole nii kõrge - vaid 36,5%. Detsembri tõttu on talvised abiellumised Kausel teisel kohal - ligi 30%. Haapsalus on ka talvel rohkem abiellutud kui ruudel ja suvel, kuid vahel talve ja suva vahel ei ole nii suus kui Kausel.

Suvel on mõlemas koguduses kõige vähem abiellumisi, kuid Haapsalus ruvide abiellumiste protsent ületab Kausel oma kahekordselt. Abiellumised linnas on rogu aasta

piires enam-vähem ühtlaselt toimunud, kuna
kausel on erinevad järnemalt näha.

Sellised on üldjäreldused rogu käsit-
letava perioodi kohta. Kas on aga erinevusi
ümrikute ajajärgude ja rogu perioodi
vahel? Kas on mingata erinevusi erinevate
paikondade vahel?

Neile küsimustele vastuse leidmiseks
on käesoleva töö tulemusi püütud võrrelda
B. Körberi ja P. Jordani töödega, kuna
need haaravad ka 19. sajandit.

B. Körberi raamatus „Biostatik...“⁴⁴ on
registreeritud sünni, abiellu ja surmaga seotud
küsimusi heljas Tashumaa kihelkonnas - Nõo,
Puhja, Rannu ja Rõngu - aastatel 1854-1859.
Kuigi Körber on pööranud peamise tähele-
panu abiellujate vanusele ja perekonna suu-
rule, on ta jälginud abiellumisi ka suu-
de järgi. Ta eliab, et maksimaalselt abi-
ellutakse juunis ja oktoobris, minimaalselt
jaanuaris ja märtsis. Kausel ja Haaps-
salu andmed erinevad Körberi omadest
koopi. Haapsalus on juuni üs kõrge väit-
uma abiellumiste arvuga suu, ka kausel
on juunis abiellumiste protsent väike. Ok-
toobrisuu abiellumised Haapsalus ja ka-
usel on novembri ja detsembri järel
alla kolmandal kohal.

⁴⁴B. Körber, Biostatik der im Dorfschehen Kreise ge-
lenen Kirchspielen...

Abiellumised kuude järgi 1834-1859

Kuu	Karus kihelkonnas		Haapsalus	
	Arvulist	Protsentide	Arvulist	Protsentide
jaanuar	31	4	10	4,1
veebruar	69	8,9	26	10,6
märts	51	6,6	7	2,8
aprill	54	7,0	19	7,7
mai	56	7,3	24	9,7
juuni	36	4,6	17	7,0
juuli	28	3,6	9	3,6
august	23	3,0	23	9,3
september	19	2,5	28	11,3
oktoober	62	7,9	29	11,7
november	170	21,9	25	10,1
detsember	176	22,7	30	12,1
KOOS	775	100	247	100

Aastaalgade oras on ka B. Körberi kõige enam abiellumisi sügisel, kuid siis järgnevad suvi, kevad ja talv.

Esimesel hetkel võib erinevusi seletada sellega, et Körber on uurinud Tartamaa kihelkondi, tema käsitleb 19. saj. II veerandit, Kaapsalu ja Karuse andmed on aga 17. saj. kuni 19. saj. III veerandini.

Kuni aga võtta ka Karusel ja Kaapsalus andmed 1834-1859. aasta kohta? Tabel 8 järgi nähtub, et võrreldes rogu perioodiga on Karusel märgata muutusi. Minimaalselt abiellumiste arvuga suurus on septembris, talle järgnevad august ja juuli. Maksimaalselt on abiellutud detsembris, ainult väheke jääb maha november. Sama tabel toob ära ka muutused Kaapsalus. Minimaalselt abiellude sõlmimise suurus on märts, seega ühtlase B. Körberi andmetega. Teise kõige väiksema abiellumistega suurus on juuli. 1834-1859. aastal on juuli oma erikoha Kaapsalus loovutanud märtsile. Maksimaalselt on abiellutud detsembris, kuigi oktoober ja september ainult väheke maha jäävad.

Karusel on sügis ja talv teineteisest lähemal rihkunud, kevad ja suvi on aga kaugemal teineteisest. Kaapsalus on olulisel aastaalgade oras ühtlasem.

Varasema perioodiga võrreldes on 19. saj. II verraandit abiellumiste arv poolest esikohale tõusnud detsembris, kuigi novembris on talle veel väga lähedal.

P. Jordani töö⁴⁵ on täielikult pühendatud abiellumiste uurimisele. Ta on teinud abiellujate vanuse, perekonaraseisu, usutunnistuse jms. analüüsi. Ka on tal lähemalt valgustatud abiellumisi kuude järgi. P. Jordani töö on nagu jätkus B. Körberi tööle, sest ta hõlmab perioodi 1854-1877.

Jordani järeldused on järgmised: aastal on kaks absoluutset maksimumi - detsembris ja märts, minimum on august. Aastaaegade järgi on kevadisi abiellumisi 37%, talvel 35,2%, sügisel 15,6% ja suvel 12,2%.⁴⁶ Selgitab ta arja nii. Kevadel ärkab loodus, see mõjutab ka inimesi. Teine ja praktiline põhjus on majapidamine. Toob, et abiellumine majja uue tööinimese ja varaste tööde alguseks peab rohkem korra olema. Talvel on rohkem aega, raagid on koristatud, suvel ja sügisel on vähe aega ja palju tööd.

Abiellumistest kuude järgi Haapsalus ja Harusel 1854-1873 a. annab ülevaate tabel 9.

⁴⁵P. Jordan, über die Eheschliungen in Estland...

⁴⁶ Saman, lk. 10.

Abiellumised kuude järgi 1854-1873

Kuu	Käru kihelkonnas		Haapsalus	
	Arvuliselt	Protsentide	Arvuliselt	Protsentide
jaanuar	19	2,9	7	3,1
veebruar	63	9,6	15	6,6
märts	56	8,7	9	3,9
aprill	66	10,1	15	6,6
mai	71	10,9	16	7,0
juuni	52	8,1	16	7,0
juuli	25	4	10	4,3
august	12	1,5	17	7,4
september	16	2,4	27	11,2
oktoober	37	5,6	31	13,5
november	95	14,1	31	13,5
detsember	142	21,7	35	15,3
kokku	654	100	229	100

43
Karuse ja Haapsalu meetrikaaamatus ulatuvad küll ainult 1873. aastani, kuid üldpilti ei peaks see muutma.

Karuse kihelkonna andmed teatud määral sobivad P. Jordani andmetega. Absoluutne maksimum abiellumisi on detsembris. Jälle järgneb november. Absoluutne miinimum on augustis, selle järel tuleb september. Aasta-aegeidest on kõige esimeselt talu, kuid teisele kohale on tõusnud kevad ja rünnud sügisel tahapoole. Suvel abiellujate protsent on natuke tõusnud.

Samal ajal Haapsalus on kuudest ka esikohal detsember, kuid oktoober ja november on täpselt ühel tasapinnal. Kõige vähem abielluti jaanuaris, ja märtsis. Aastaeegade osas Haapsalus mingeid erilisi muutusi toimunud pole. Sügisel abiellujate protsent on võrreldes eelmise perioodiga veidi kasvanud, kevadel sõlmitud abiellude arv on seevastu natuke langenud. Üldine aastaegade järjekord on endine.

Võrreldes omavahel 1685-1873. aasta ja 1854-1873. aasta tulemusi. Karuse kihelkonnas, selgub, et 19. saj. I^{ve} veerandi ja kogu perioodi ulatuses on detsembrise abiellumiste protsent on võrdne. 19. saj. III^{ve} veerandil on aga novembrise abiellumiste protsent enam kui

2,5 korda langedud. Ka oktoobris on hilisemal perioodil toimunud laagus abiellumiste eras, kuid septembris on peaaegu samala tasele jäänud. August on endiselt kõige väiksema abiellumiste arvuga kuus. Juunis on 19. saj. II veeandit 2 korda rohkem abiellumisi, sama rehtib ka kvartaali kohta.

Kivadel suurenen abiellumiste arv tõendab, et 19. saj. II poole inimesed ei võetud enam riivõrd saagist ja etnastest kui 17-18. saj. Mitmed uued põllukultuurid pehmendasid ikaldusaastate mõju. 1868-1869. a. ikaldus oli viimane, millega kaasnes rämp. Tootmisviisid ja tootmisahet, ruhet, olid toimunud muutused, mis aitasid kaasa tootmise jõudude arengule. Eesti talusliku majandusest olusord oli mõnevõrra paranevad võrreldes varasemate perioodidega.

Millest on aga teadatud, et novembris aremel kujuneb 19. saj. keskpaigas, maksimaalse abiellumise kuus, detsembris? Sellele küsimusele polegi nii lihtne vastata ja ilma kõiki tegureid arvestamata ei saagi seda teha.

Haaraluu eras on olusord tunduvalt stabiilsem. Novembris esineb abiellumiste eras, on juba 19. saj. II veeandit väinud üle

detsembris. Maal on oktoobris vähe abiellu-
tud, kuid linnas on oktoobris abiellu-
miste protsent tunduvalt kõrgem. Haap-
salus on muidugi sa toimumud muutused
erisvatel suudel abiellumiste osas, kuid
need ulatuvad vaid paari protsendini.
Linn kui enamvähem ühine majanduslik
ühus ei ole niivõrd tugevasti sõltus põl-
lumajanduslikest teguritest. Teatavat mõju
need linnale küll avaldavad, kuid mitte
määravad.

Üldise suund abiellumistel linnas
on vastane maahelkondadele - suund on
kõige vähem abiellumisi. 19. saj. II verra-
ndist on juba nii linnas kui maal kõige
rohkem abiellutud detsembris.

Järeldused

Kirikuraamatute tahtsurele on õigusega juba varaselt tähelepanu juhitud. Nende ajalugu pole küll eriti rikkas, kuid materjal sellest ulatuslik. Kirikuraamatute hoolikas uurimine võimaldab paljusid küsimusi hoopis põhjalikumalt käsitleda. Eriti suur on meetrikuraamatute osa demograafias, nad on rühm lausa asendamatuks allikaks.

Käesoleva töö esmasel ülevaandel tuleb lugeda Läänemaal kihelkondade meetrikuraamatute tutvustamist. Andmed, mida meetrikuraamatud sisaldavad, on aja jooksul muutunud, kuid ei võiks öelda, et täiuslikuse suunas. Kuigi 1832.a. Vene kirikusaadus nägi ette juba konkreetseid nõudeid ja vorme rühmakannete tegemisel, on 17-18. saj. meetrikuraamatuid sageli leidnud hoopis rühkamaid ja huvitavamaid andmeid.

18
Väkemalt ei esine sellist traafaretset
ja kuivaks muutunud simekandmist kui
1832. a. kirikuseaduse järel.

Varasema perioodi sünnimeetritas
on andmed mõnikord vastuoluliku enda
kohta küll ebaühtsavad - sageli pole
sünnikuupäevagi, kuid samas võib lei-
da varemate ja vaderite kohta tundu-
valt põhjalikumaid teateid.

Abielumestritas ei ole alates 1834. a.
peaaegu kunagi märgitud vanust, ametit
või sotriaadet kuuluvust, vüdetest pea-
registriile võib järeldada, et need and-
med süüki üles märgiti, kuid need asu-
vad konsistooriumis või on koguni hävi-
nud. 18. saj. abielumestritasest võib aga
tasolisi märkusi tihti kohata.

Summametritas on küll 1832. a. kir-
ikuseadusega tunduvalt täielikumaks
muutunud. Kuni selle ajani olid summa-
põhjaste, vanuse jms. märkimise rehvem
juhustitakse laadil (kuigi ka varasemad
kirikuseadused seda olid nõudnud).

Esimärkuste kirjeldatakse pikemalt õa-
netusjuhtumeid, eestajamisi ja muid
võngivaldse summa juhuseid. Samas aga
on vaid üksikuis lühemad kihelkondades
mainitud summa amet või seisus.

Jutumine abiellumiste dūnaa mitapa
 peaaegu 200 aasta jooksul kahe
 erineva kihelkonnas on piisavalt pika
 aeg selleks, et selgumid muutused aja-
 loo erinevatel perioodidel.

Kuni 19. saj. alguseni on kuskini
 abiellumise kõige suurem novemberis,
 mis hakkab novembri domineeriv osa
 vähenema, kuni ta lõpuks annab esi-
 koha detsembrile. Konkreetset põhjendust
 sellele ei ole on küllaltki raske. Iga-
 tahes langevad selle küsimuse lõppjärel-
 dused nüümaa kui linna osas kokku.
 Haapsalu linnas ei ole need erinevused
 küll nii teravalt märgatavad üheski
 kuus osas kui kahe kihelkonnas.

Kuna edasine töö on metrikaara-
 matuist uuritud plaanidelt vaid rühmi;
 abiellu- ja surmametrikat, mis on muud
 metrikaaramatuis leiduvad materjalid
 jäänud tahaplaanile. Sellistes on kiriku-
 te visiidatsioonide protokollid, kanta-
 raamatud, kroonikalise süuga ülestaken-
 dused ja andmed leeri- ja aruulaua
 käimise kohta. Teiselt poolt tuleb
 juurde lisada veel asjaolu, et kõiki
 ülalnimetatud sisseandeid kaugelki
 mitte kõigis metrikaaramatuis pole.

Alates 1834. aastast on meetrikaaama-
tud absoluutses enamuses sünni, abiella-
ja surmameetrika põhjal. Varasemast
ajast on vaid ürikute lahkemaa meet-
rikaamatute kasutamist ja kroo-
nikalisi andmeid.

See tõsiasi ei tohi aga varjutada
fakti, et meetrikaamatud täies ulatuses
pakuvad ammendamatuid võimalusi
ulatuslikeks ja sügavateks uurimis-
töödeks.

Резюме

Церковные книги, в которых содержатся данные рожденья, брака и смерти, имеют начало с середины 17. века. В соответствии с церковным правилом Швеции 1686. года они стали обязательными.

Русское церковное правило 1832. года прибавило еще ряд требований. Термин „метрическая книга“ вошел в обиход 1834. году, поскольку в них только метрические сведения.

В более ранних метрических книгах есть кроме метрических сведений еще списки конфирмующихся и причащающихся, кассовые книги, крестильные сведения, протоколы церковных визитации и т. д.

В 18 сельских приходах Заларской Эстолии (Лянемаа) и Хаапсалуском городском приходе можно найти метрические сведения, начиная со второй половины 17. века. Раньше всех ввели церковные книги в Хаапсалу-аименко 1656. году.

Метрические книги ЦГИА ЭССР, которые использованы в данной работе, доходят до 1873. года.

Используя метрические книги Карусе и Хаансалу более точно исследована динамика браков в деревне и в городе. Браки и смертность в месте потому, что у них много общих критич-экономических факторы, эпидемии, войны.

В городе и в деревне в более трудные годы смертность населения возрастала, а число браков уменьшалось. В спокойное время смертность уменьшалась и число браков резко возрастало. При том в городе эти изменения не так резко заметны как в деревне.

Экономические факторы особенно влияли на время браков. С 1685 - по 1873 год в Карусе и с 1656 - по 1873 год в Хаансалу браков больше всех в ноябре, потому что тогда урожай был уже собран и осенние полевые работы закончены. Меньше всех браков в летние месяцы. В городе разница в этом между месяцами меньше чем в деревне.

Максимальное число браков по второй

четверти 19. века выпадает на декабрь. И это так в городе как и в деревне. Несколько ловились и много беснннх бралов. Это показывается на меньшей зависимости в лозей от экономических факторов в 19. веке. К этому времени внедрены новые ловчие мушкетеры, сельско-хозяйственная техника более развита и рожки выросли. "Толозные лозей" исчезают со второй половины 19. века.

Матричные книги, геодезические карты при изучении проблем демографии. Их используют и в этнологии, в истории заселенности, при исследовании распространения Эпидемии и. т. д.

Kasutatud kirjandus

I Arhiivifondid		ENSU RAKA-:	
F. 1238	EE d K	Emmaste	kogudus
F. 1239	EE d K	Haapsalu	kogudus
F. 1240	EE d K	Hanila	kogudus
F. 1241	EE d K	Karuse	kogudus
F. 1242	EE d K	Kirbla	kogudus
F. 1243	EE d K	Kullamaa	kogudus
F. 13171	EE d K	Kõina	kogudus
F. 1244	EE d K	Lihula	kogudus
F. 1245	EE d K	Lääne-Nigula	kogudus
F. 1246	EE d K	Martna	kogudus
F. 1278	EE d K	Miheli	kogudus
F. 1247	EE d K	Märjamaa	kogudus
F. 3169	EE d K	Noarootsi	kogudus
F. 3168	EE d K	Pühalepa	kogudus
F. 3170	EE d K	Reigi	kogudus
F. 1249	EE d K	Ridala	kogudus
F. 1250	EE d K	Sarbla	kogudus
F. 1251	EE d K	Vigala	kogudus
F. 1252	EE d K	Voormsi	kogudus

II Түхитүд аллһад:

Полное собрание законов России слав
империи собрание второе, том VIII,
С.-П., 1833.

III Муу кирјанду:

Arhiivinduse käsiraamat, Tartu, 1936.

Brüningh, H. Die älteren Kirchenbücher
Livlands, Riga, 1838.

Jordan, P. Über die Eheschließungen
in Estland, im Verlaufe von 24 Jahren
(1854-1877), Dorpat, 1879.

Körber, B. Biostatik der im Dorpt-
schen Kreise gelegenen Kirchspielen
Ringea, Kanden, Nüggen, Lawelecht
in den Jahren 1834-1859,

Dorpat, 1864.

Vahtre, S. Hingeloendused Eesti-maa
kubermangus 1722-1858 ja nende
andmed talurahva ajaloo allikana,
Tartu, 1970. (Käsitöö).

Sisukord

Eessõna	2
<u>I</u> peatükk	
Hircuraamatute ajalooest	7
<u>II</u> peatükk	
Lääne maa meeturaamatud	22
<u>III</u> peatükk	
Abiellumiste dünaamikast meeturaamatute andmetel	60
Järeldõna	97
Resümee	101
Kasutatud kirjandus	104